

Dordrecht

Weeskinderendijk 213

20 juni 2023

COLOFON

Onderzoek:

Object:	Kantoor, zagerij en houtloods
Type onderzoek:	Bouwhistorische opname/verkenning
Datum onderzoek:	juni 2023
Doel:	Het in kaart brengen van (mogelijk) aanwezige historische informatie en het bepalen van de cultuurhistorische waarden ervan
Datum rapportage:	20 juni 2023
Versie:	1.0

Opdrachtgever:	Gemeente Dordrecht
Afdeling:	Stadsontwikkeling
Contactpersoon:	Mevrouw C. Weijs Spuiboulevard 300 3311 GR DORDRECHT

Bouwhistorisch onderzoek:	MoNed bureau voor bouwhistorisch onderzoek
Contactpersoon:	R. Boter (Bouwhistoricus B.N.B.) Beschuitsteeg 8 2312 JV LEIDEN

Redactie:	Ideletter
Contactpersoon:	I. Leendertse

Bouwkundige tekeningen:	MoNed bureau voor bouwhistorisch onderzoek
-------------------------	--

Copyright ©: Leiden, 2023

Op dit document berusten auteursrechten. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van Bouwhistorisch bureau MoNed te Leiden.

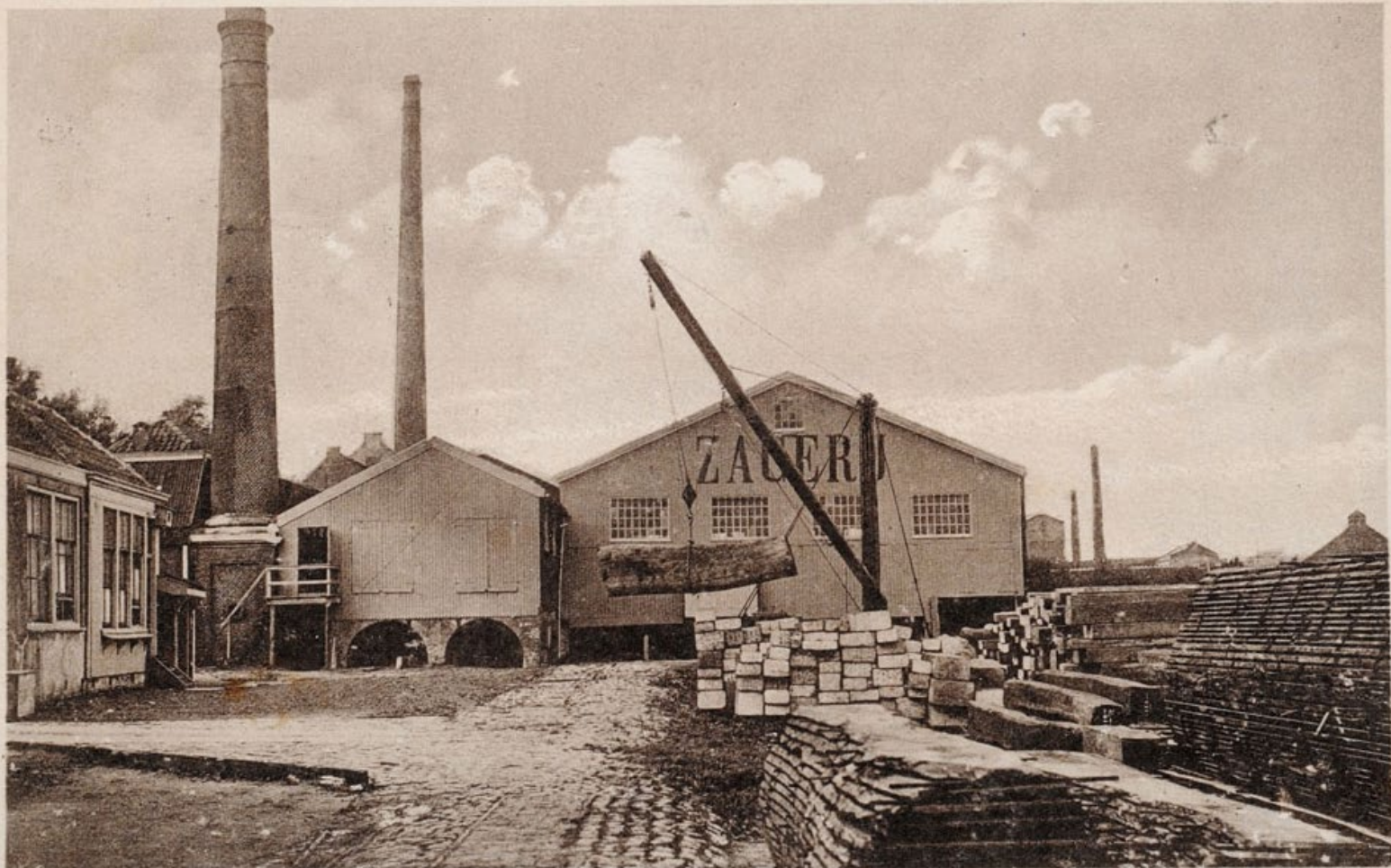
Archiefmateriaal en afbeeldingen van derden zijn uitsluitend bedoeld ter ondersteuning van het bouwhistorisch onderzoek. Auteurs en bronvermeldingen worden hierbij zo goed mogelijk vermeld. Mochten er onbedoeld auteursrechten zijn geschonden dan verzoeken wij u contact op te nemen met MoNed bureau voor bouwhistorisch onderzoek te Leiden.

Dordrecht
Weeskinderendijk 213

20 juni 2023

De 's-Gravendeelsdijk met een deel van het Papegat in de 17e eeuw door Willem van Drielenburgh. Bron: The National Gallery Londen; inv. NG960

Kantoor en ingang onzer zagerij te Dordrecht

AFBEELDING (boven): De oude houtzagerij en het kantoor/woonhuis (links) tussen 1926 en 1938. Bron: RAD; 552_802686

AFBEELDING (onder): Het interieur van de oude houtzagerij voor de brand in 1948. Bron: RAD; 552_802685

Houthandel voorheen C. Berger & Zonen - Rotterdam

In de Zagerij - Dordrecht

INHOUDSOPGAVE

0	INLEIDING	6
1	SAMENVATTING	8
2	ALGEMENE GEGEVENS	10
3	ARCHIEFONDERZOEK	
	3.1 Stedenbouwkundige ontstaansgeschiedenis	12
	3.2 Geschiedenis van het object	29
4	BOUWHISTORISCHE OMSCHRIJVING	
	4.1 Inleiding	36
	4.2 Stedenbouwkundige situatie	37
	4.3 Omschrijving kantoor (1938)	46
	4.4 Omschrijving houtloods (1947-1948)	54
	4.5 Omschrijving zagerij (1948)	62
5	BOUWFASERING	80
6	WAARDESTELLING	
	6.1 Algemeen	88
	6.2 Contextuele waardestelling	90
	6.3 Interne waardestelling	92
7	TOT SLOT	100
8	BRONNEN / LITERATUURLIJST	101

INLEIDING

In opdracht van de gemeente Dordrecht is bouwhistorisch onderzoek verricht naar het industriecomplex van de voormalige houtzagerij C. Berger en Zonen aan Weeskinderendijk 213 te Dordrecht. Deze firma kocht het geheel in 1926 en was de laatste in een lange geschiedenis van houtzagerijen op deze locatie. In 2021 kwam het complex leeg te staan. De gemeente Dordrecht heeft besloten tot herontwikkeling van het terrein.

Uit vooronderzoek (bouwhistorische Quick Scan) van collega-bouwhistoricus mevrouw C. Weijs van de gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed, blijkt dat de cultuurhistorische waarden van het complex zich beperken tot:

1. Een kantoor;
2. Een fabriekshal (zagerij);
3. Een houten loods;
4. Het terrein.

6

Het voor u liggende onderzoek betreft een bouwhistorische opname en heeft tot doel de bouwhistorische of cultuurhistorische waarden gedetailleerd in kaart te brengen. Het onderzoek is uitgevoerd overeenkomstig de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek 2009. Deze zijn opgesteld door, onder andere, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Stichting Bouwhistorie Nederland (SBN).

Op woensdag 31 mei 2023 is door ondergetekende een bezoek gebracht aan het adres. Tijdens het onderzoek waren de meeste ruimten toegankelijk. Een klein deel van de houtloods was niet te betreden.

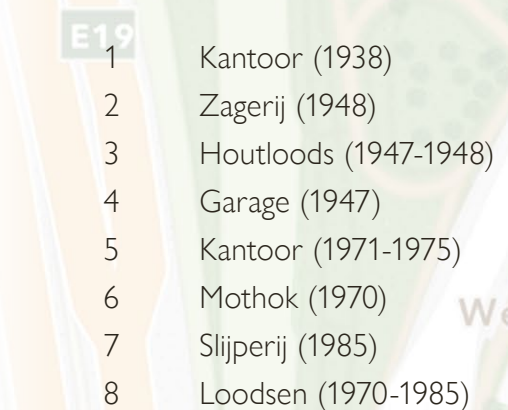
De in dit rapport opgenomen tekeningen dienen slechts voor het inzichtelijk maken van de bouwfasering en de bouwhistorische waardering van het onderzochte complex.

Leiden, 20 juni 2023

R. Boter

bouwhistoricus, (Bond van Nederlandse Bouwhistorici)

-
1	Kantoor (1938)
2	Zagerij (1948)
3	Houtloods (1947-1948)
4	Garage (1947)
5	Kantoor (1971-1975)
6	Mothok (1970)
7	Slijperij (1985)
8	Loodsen (1970-1985)

Weeskinderdijk

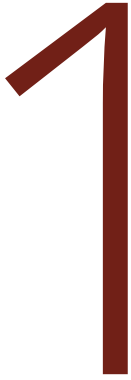

Hugo de Grootlaan

Spiegelst

kinderdijk

Weeskinderdijk Be

SAMENVATTING

De stad Dordrecht kent een lange en rijke geschiedenis in de houthandel, die zij dankt aan de toekenning van het stapelrecht voor hout in 1304. Veel van de activiteiten in deze handel speelden zich af rond het Papegat, de balkhaven bij de Oude Maas, waar zich vanaf de 16e eeuw ook het onderzochte complex ontwikkelde. Aan de zuidoostzijde van het Papegat, de huidige Weeskinderendijk, werden in 1652 de wind-houtzaagmolens De Leeuw en de Kapraven gebouwd. In het lager gelegen ingepolderde terrein bevond zich het bijbehorende balkengat. In 1868 en 1870 liet de daar toen gevestigde firma F. en A. Van der Linden de twee molens afbreken en vervangen door een stoomhoutzagerij. In september 1926 werd de houtzagerij het eigendom van de firma C. Berger en Zn. uit Rotterdam, die in 1938 het voormalige woonhuis met theekoepel liet afbreken voor de bouw van het huidige kantoor met schaftlokaal, magazijn en wachtruimte naar het ontwerp van de architecten Adr.C. en W. Lengkeek. Vervolgens werd in 1947 de huidige houtloods annex garage gebouwd. Na de verwoestende brand van mei 1948, die de oude zagerij en verschillende loodsen in de as had gelegd, verrees de huidige zagerij, die kleiner was en enigszins was verplaatst. In datzelfde jaar werd de open houtloods van 1947 met vier balkvakken verlengd. Enige tijd later, in 1959, werd een bouwvergunning verleend voor het verwijderen van enkele binnenwanden in het kantoor en het plaatsen van een overkapt bordes en een trap aan de noordgevel, waarbij de hoofdentree in de zuidgevel kwam te vervallen. Ook werden de eerste drie vakken van de open houtloods dichtgemaakt. Vanaf de jaren '70 zijn de gebouwen nog verschillende keren gewijzigd. Zo verdwenen bijna alle indelingen van het kantoor en werd er een nieuwe inwendige trap geplaatst. De houtloods werd verder dichtgezet en het voormalige balkengat werd rond 1967 gedempt, waarna op die plaats nieuwe loodsen werden bijgebouwd.

De cultuurhistorische waarde van het complex wordt bepaald door de elementen, structuren en bouwwerken die bijdragen aan de afleesbaarheid van de geschiedenis van het gebied als onderdeel van de Dordtse houtindustrie. Het geheel heeft een hoge algemene cultuurhistorische, een hoge stedenbouwkundige, een

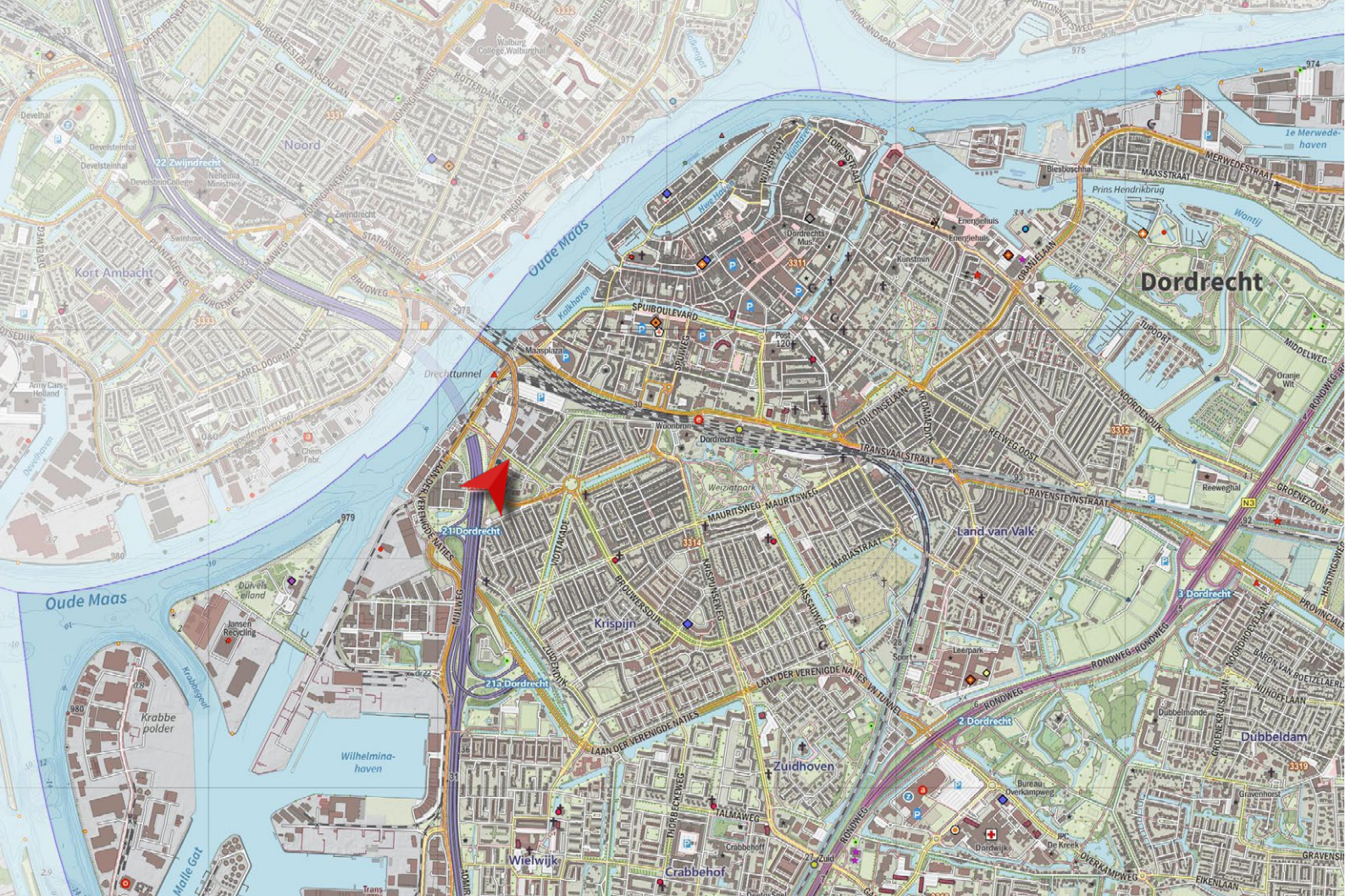
hoge bouwhistorische (de zagerij) en een hoge gebruikshistorische waarde. De ligging van het terrein met zijn niveauverschillen heeft eveneens een hoge cultuurhistorische waarde.

De bouwwerken die nog in hoge mate verwijzen naar de ontwikkeling van de houtbewerking ter plaatse, die teruggaat tot de 16e eeuw, zijn het kantoor, de zagerij en de houtloods. Zij hebben een hoge cultuurhistorische waarde, met name vanwege hun massa, gevels (het kantoor en de zagerij), dakafwerking en constructie. De hoge cultuurhistorische waarde van het interieur beperkt zich slechts tot de zagerij, waar zich nog de oorspronkelijke machinekelder, lorriebanen en hijskraan bevinden. De toegang tot het terrein, de verdichting van het balkengat en de grote loods van XXB doen afbreuk aan de historische context en hebben een indifferente cultuurhistorische waarde.

AFBEELDING:

De zagerij na 1948 met een van de werknemers van C. Berger & Zonen

Bron: RAD; 552_802692

2

ALGEMENE GEGEVENS

Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Dordrecht
Plaats:	Dordrecht
Kadastrale gemeente:	DDT00
Kadastrale sectie en nummer:	K 9335
Hoofdadres:	Weeskinderendijk 213
Postcode:	3314 CN
Monumentenstatus:	Geen

AFBEELDING boven:

Fragment van de plattegrond van de gemeente met de locatie van het pand daarop aangegeven
Bron: Gemeenteatlas 2023

AFBEELDING p. 11:

Kadastrale kaart van de huidige situatie met het terrein en de belendende percelen
Bron: Kadaster

<p>12345 Deze kaart is noordgericht</p> <p>25 Perceelnummer</p> <p>25 Huisnummer</p> <p> Vastgestelde kadastrale grens</p> <p> Voorlopige kadastrale grens</p> <p> Administratieve kadastrale grens</p> <p> Bebouwing</p>	<p>Schaal 1: 2000</p> <p>Kadastrale gemeente Dordrecht</p> <p>Sectie K</p> <p>Perceel 9335</p>	
--	--	--

Voor een eensluitend uittreksel, geleverd op 17 juni 2023
 De bewaarder van het kadaster en de openbare registers

Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend.
 De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.

3

AFBEELDING:

Kaart van de omgeving van Dordrecht rond 1600 met de "Weeskinderen weyde" die ten dele later als Papegat werd afgegraven.

Een deel van het gebied was toen al in gebruik voor de houthandel.

Bron: <https://dordrechtplattegronden.nl/>

1] Bron: RAD; inventarisnummer 200; Gemeente Dubbeldam

2] Bron: Als boven

ARCHIEFONDERZOEK

3.1 STEDENBOUWKUNDIGE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

Tot de grenswijziging van 1871 behoorde het onderzochte gebied tot de gemeente Dubbeldam, een voormalige ambachtsheerlijkheid in de Dordtse Waard die omstreeks 1282 ontstond.¹ In 1421 werd het gebied getroffen door de Sint Elisabethsvloed. Pas aan het einde van de 16e eeuw werd onder leiding van de Dordtse burgemeester Arend Cornelisz. van der Mijle, begonnen met het inpolderen ervan. Daarbij werden hoofdzakelijk zomerdijken toegepast. Deze dijken liggen lager dan winterdijken en zorgen ervoor dat de uiterwaarden van rivieren in de zomer droog blijven, zodat vee er kan grazen. Langs de Oude Maas ten zuidwesten van Dordrecht lag de "Weeskinderen weyde", een stuk land dat volgens de stadskaart van Jacob van Deventer in 1545 al bedijkt was. Burgemeester Van der Mijle kreeg van de graaf van Holland toestemming om een dijk aan te leggen langs de Dubbeldamse weg die in 1589 eerst een zomerdijk kreeg en in 1603 een winterdijk.²

De huidige Weeskinderendijk was hier een onderdeel van en doorkruiste de Weeskinderenpolder. Het noordelijk deel werd verder bedijkt en op de kaart van Symon Janszn. Indervelde en Daniël Schellincx van 1611 vermeld als “kercken Lant”.

Mogelijk komt hier de naam ‘Pape(n)gat’¹ vandaan, zoals dit deel binnen de dijken tot ver in de 19e eeuw bleef heten. Het betrof een zogenoemde balkhaven die beschreven werd als “Bergenissen van Luiks hout”.² De Maas was een van de belangrijkste vaarrouten voor de zogenoemde houtvloten die vanuit Duitsland naar Dordrecht werden gevaren.³ De in Dordrecht verkochte boomstammen werden vanaf hier verder getransporteerd naar verschillende streken. Het hout werd tijdelijk opgeslagen in de balkhaven, zodat het scheepsverkeer niet werd gehinderd.

Op historische kaarten van Dordrecht stonden in de 16e eeuw al enkele molens weergegeven ten zuiden van de stad en uiteindelijk zou Dordrecht meer dan 121 (officieel) geregistreerde molens⁴ kennen, waaronder circa vijftien molens rondom het Papegat.

AFBEELDING:

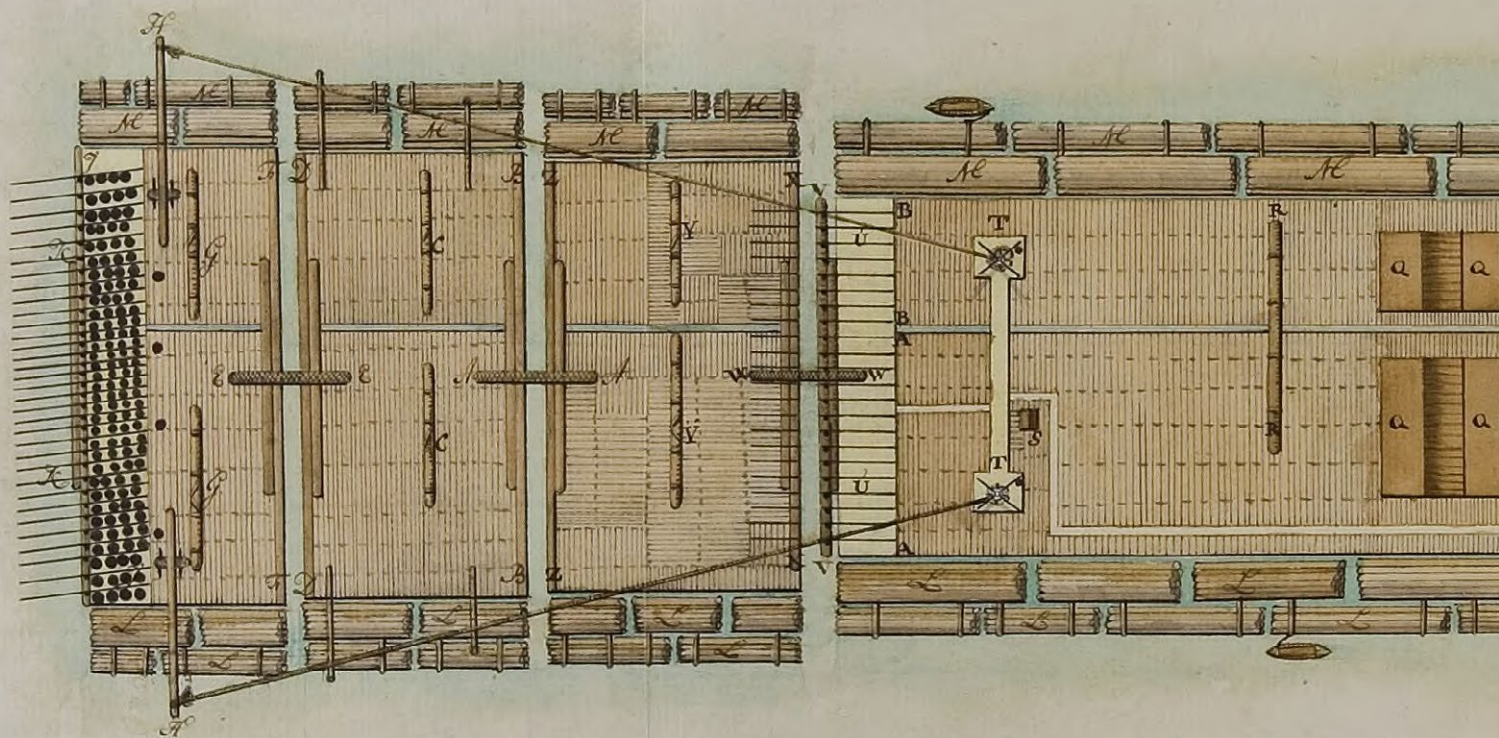
De kaart van 1611 door Symon Jansz. Indervelde en Daniël Schellincx met de nieuwe bedijking van de voormalige “Weeskinderen weyde” geeft de eerste contouren weer van het Papegat, hier het Kercken Lant genoemd.
Bron: <https://dordrechtplattegronden.nl>

1] Noot: Paap is een mild scheldwoord voor een rooms-katholieke geestelijke.

2] Bron: Grol C.J.P. en J. Zondervan-Van Heck; 2009; ‘Draaiende wieden, stappende paarden, Molens op het Eiland van Dordrecht’, jaarboek 2009 Historische Vereniging Oud-Dordrecht
3] Bron: Haneca, K; Historisch bouwhout uit Vlaanderen: Import uit noodzaak; KNOB 2013 jaargang 3; p. 168.

4] Bron: www.molendatabase.org

PLAN VAN EEN

GESCHIEDENIS VAN DE HOUTHANDEL IN DORDRECHT

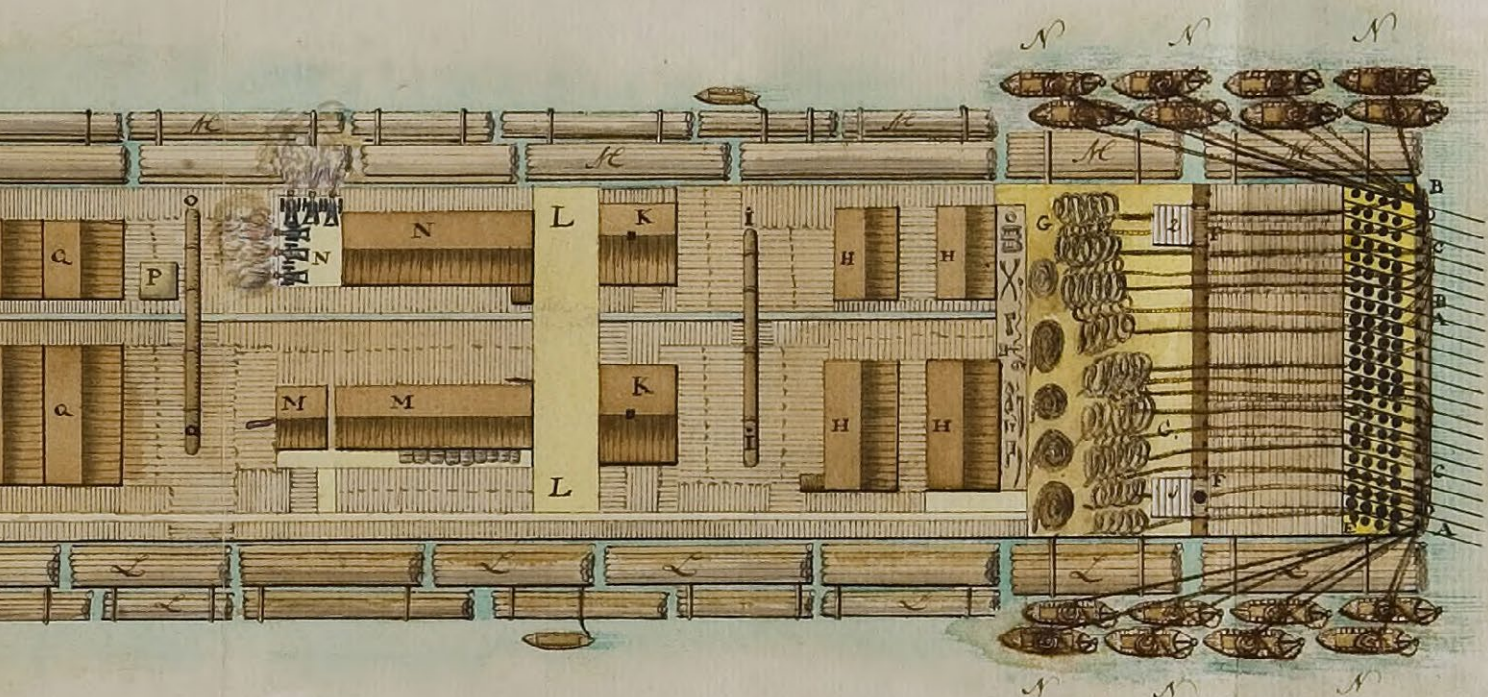
In 1220 had Dordrecht van graaf Willem I als eerste plaats in Holland stadsrechten toebedeeld gekregen. De stad verkreeg vanaf 1299 verschillende stapelrechten, wat inhield dat alle schippers hun koopwaar, al of niet van overzee, in de stad moesten uitladen en te koop aanbieden.¹ In 1304 kreeg Dordrecht het stapelrecht voor hout.² Dit hield een enorme impuls in voor de handel, die tussen 1350 en 1450 een hoogtepunt bereikte, ook wel Dordrechts Gouden Eeuw genoemd. Voor meer dan zeshonderd jaar zou de handel in hout een belangrijk onderdeel van de Dordtse welvaart betekenen. Deze bood de stad op veel manieren werkgelegenheid, met name in de houtzagerij, de scheepsbouw, de kuisperij, de schrijnwerkerij en voor de sledenaren, die het hout op sleden vervoerden die door paarden werden getrokken.³ De grote Elizabethsvloed van 1421 maakte aan deze rijkdom voorlopig een einde omdat een groot deel van het Dordtse achterland als afzetgebied verloren ging.

1] Bron: www.geheugen.delpher.nl

2] Bron: T. Visscher; 1995; De houthandel van Dordrecht, In: W. van Wijk (red.); Dordrecht in de kaart gekeken; p. 1

3] Bron: Visscher; p. 10

HOUTVLOT,

AFBEELDING:

Plan van een houtvlot uit 1782 van
A. van Hoey van Ooster
Bron: Gelders Archief; 813

Met de inpoldering van het Oude Land en Dubbeldam tot het Eiland van Dordrecht vanaf het begin van de 17e eeuw werd het tij gekeerd. In de tolregisters is te lezen dat in 1660 een record aantal van 41 houtvloten naar Dordrecht werd vervoerd.¹ De vlothandel van over de Waal met name bereikte in 1720 zijn top.² Het vervoer van hout over de Neder-Rijn was inmiddels als gevolg van de vergroting van de houtvloten minder aantrekkelijk geworden. In deze periode telde de stad meer dan dertig werkende houtzaagmolens, waarvan dertien paltrokmolens en voor het overige stellingmolens.³ Alleen in de Zaanstreek (256 molens) en in Amsterdam (83 molens) bevonden zich toen meer houtzaagmolens.⁴

In Dordrecht werd vooral Noordeuropees en Duits hout verhandeld.⁵ Het Duitse hout betrof in eerste instantie bomen die gekapt waren in het achterland van Wezel en de Lippe-streek. Later kwam het uit het Main- en Neckargebied, het Zwarte Woud en de

1] Bron: S. Heijdeman; 2014; Essay 'Vlotjes'; p. 2

2] Bron: W. Frijhoff e.a. red.; 1998; Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813; p. 155

3] Bron: www.molendatabase.org

4] Bron: www.zaanwiki.nl

5] Bron: Als boven

HET ANKEREN VAN EEN HOUTVLOT, VOOR DE STAD DORDRECHT.

AFBEELDINGEN:

Drie gravures van 1785 uit een serie van vier over de Rijnse houthandel naar Dordrecht door K.F. Bendorp

Bron: RAD; 551_15493, 551_15494 en 551_15496

omgeving van de Saar en de Moezel. Ook hout dat in de omgeving van Luik en verder gelegen streken werd gewonnen kwam via de Maas de stad binnen. Het 'Noorse' hout was in de 18e eeuw flink in prijs gestegen en daarom minder aantrekkelijk geworden.¹ Veel van het aangevoerde hout werd doorverkocht naar Frankrijk.²

Het is niet geheel duidelijk hoe het de Dordtse houthandel en de houtmolens verging na de economische recessie van rond 1750 die was ontstaan door het (tweede) stadhoudersloze tijdperk en de oorlog met Frankrijk. Wel is bekend dat de vlootvaart daarna in heel ons land afnam, maar dat andere regio's daarbij zwaarder werden getroffen.³ Toch bleef Dordrecht in de houtveiling een belangrijke positie innemen, met name waar het de handel in Duits eikenhout betrof. De firma Boonen & Van Eijsden was in de 18e eeuw de belangrijkste commissionair voor de verkoop van het aangevoerde vlothout uit Duitsland⁴ en vanaf 1809 Boonen en Van Hoogstraten & Zonen.⁵ In de houtveiling via de verschillende commissionairs en handelshuizen gingen tussen 1772 en 1775 zelfs recordbedragen om.⁶

1] Bron: Frijhoff; p. 156

2] Bron: Visscher; p. 12

3] Bron: Frijhoff; p. 157

4] Bron: Frijhoff; p. 158

5] Bron: Visscher; p. 7

6] Bron: Visscher; p. 8

HET SLYTEN VAN EEN HOUTVLOT, VOOR DE STAD DORDRECHT.

HET SLOOPEN DER HOUTVLOTEN VOOR DE STAD DORDRECHT.

circa 1550

circa 1592

circa 1600

circa 1611

circa 1619

circa 1625

AFBEELDINGEN:

Het Papegat door de eeuwen heen

Bron: <https://dordrechtplattegronden.nl>

Tijdens het Congres van Wenen van 1815 dat na de val van Napoleon werd gehouden werd het stapelrecht wereldwijd afgeschaft.¹ Daarmee verloor de stad Dordrecht haar monopoliepositie in de houthandel. In de 19e eeuw namen de spoorwegen het traditionele vervoer over water steeds meer over en verschoof de houtproductie steeds verder naar de landen van herkomst.² Intussen werd het op de Waal, de Rijn en de Merwede zo druk met stoomschepen, dat er voor de houtvloten veel minder plaats was.³

De vlothandel bleef tot in de 20e eeuw bestaan, al namen de omvang van de vloten en het aantal vaarten flink af. In 1952 bedroeg de maximale omvang van een houtvlot nog maar 150 bij 27/35 m, waar die eerder wel 300 x 80 m kon bedragen. Het aantal vlotvaarten was in de jaren '50 gedaald naar slechts 25 per jaar. Het laatste commerciële houtvlot bereikte Dordrecht in 1968.⁴

De houthandel had zich inmiddels sinds de tweede helft van de 19e eeuw in de richting van de Oude Maas verplaatst door de aanvoer over zee van Amerikaans 'spruce'- een verzameling van vuren houtsoorten -, 'Pitch pine' en 'Oregon pine' hout.

1] Bron: www.nl.wikipedia.org

2] Bron: www.geheugen.delpher.nl

3] Bron: Visscher; p. 14

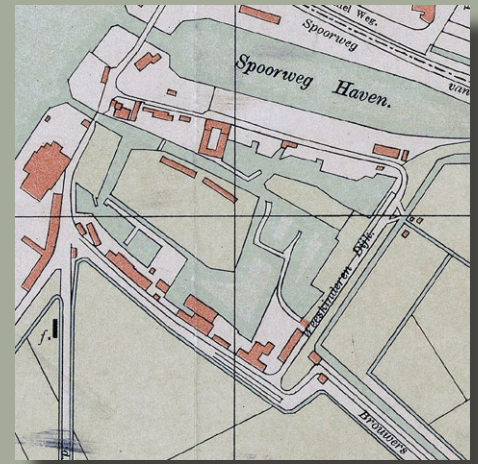
4] Bron: Heijdeman; p. 4

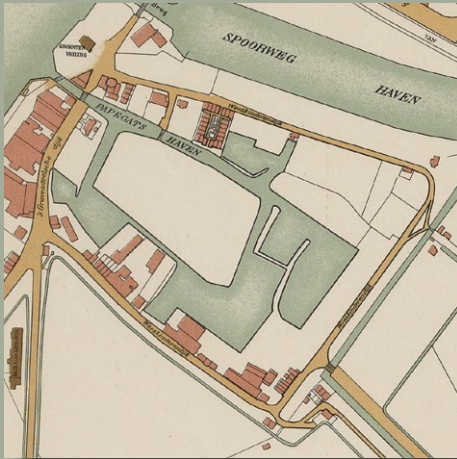
circa 1832

circa 1860

circa 1908

circa 1923

circa 1947

circa 1973

Dordrecht werd in 1860 door de Staatsspoorwegen aangewezen voor de opslag van dwarsliggers (bielzen) voor het spoor. Daarvoor verrees een creosoteerinrichting bij het Papegat aan de Weeskinderendijk. De dwarsliggers werden daar behandeld met creosootolie om langer mee te kunnen gaan. Later verhuisde deze bedrijvigheid naar de nieuwe Zeehaven.¹

Vanaf het begin van de 20e eeuw werd het meeste in Dordrecht verhandelde hout in het land van herkomst gezaagd en gedroogd. Er vond een omgekeerde beweging plaats: niet langer werd het Rijnse hout in Dordrecht verhandeld, maar voer het Amerikaanse Pitch Pine in de richting van Duitsland. Intussen was de houthandel in de stad na de Eerste Wereldoorlog een verder aflopende zaak geworden.² Tegenwoordig telt de stad nog slechts een handjevol houthandels en herinnert er verder weinig aan het verleden van de succesrijke houthandel, of het moet in straatnamen als Houttuinen en Houthaven³ zijn.

AFBEELDINGEN:

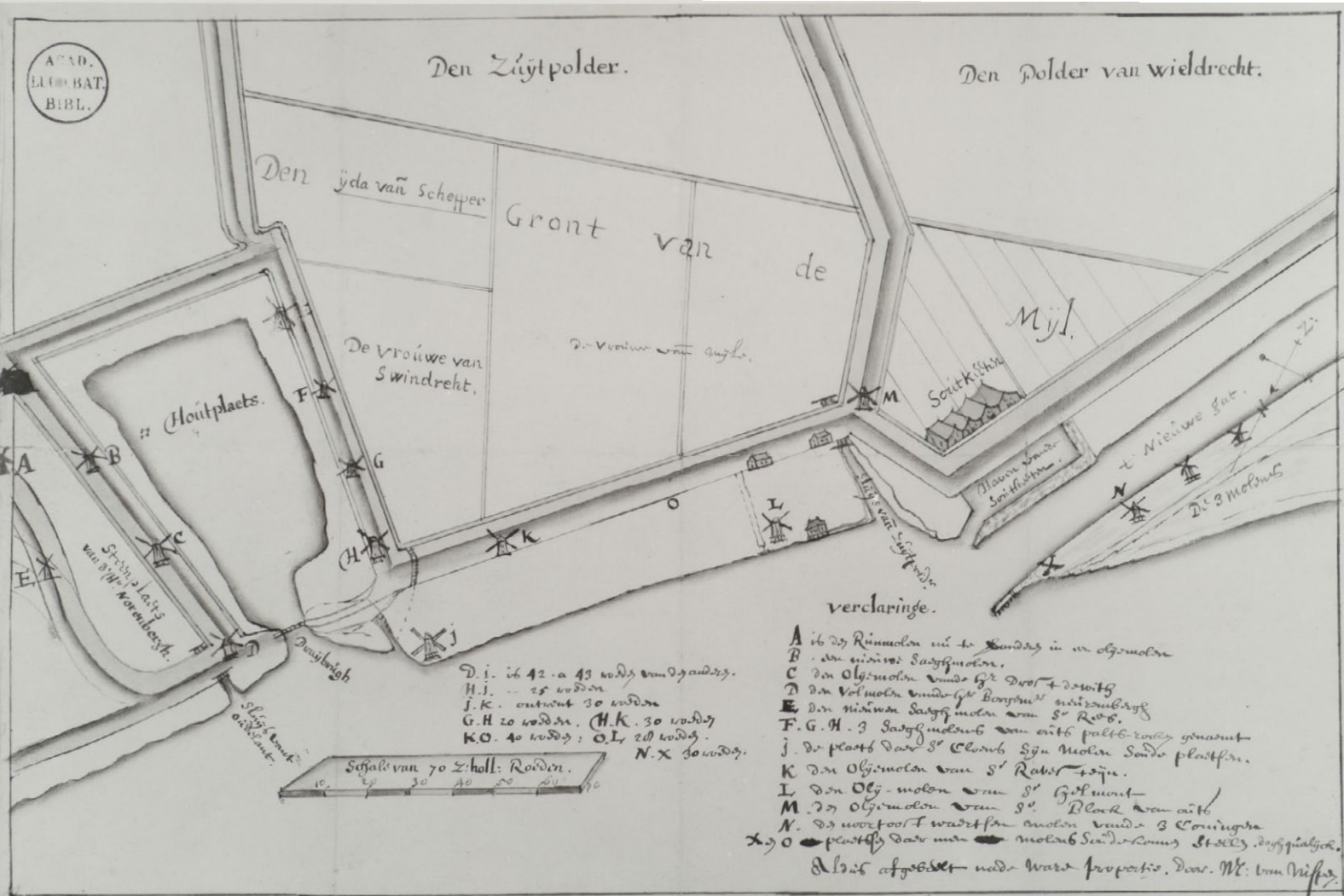
Het Papegat door de eeuwen heen

Bron: <https://dordrechtplattegronden.nl>

1] Bron: Visscher; pp. 14-15

2] Bron: Visscher; pp. 16-17

3] Bron: Visscher; p. 2

20

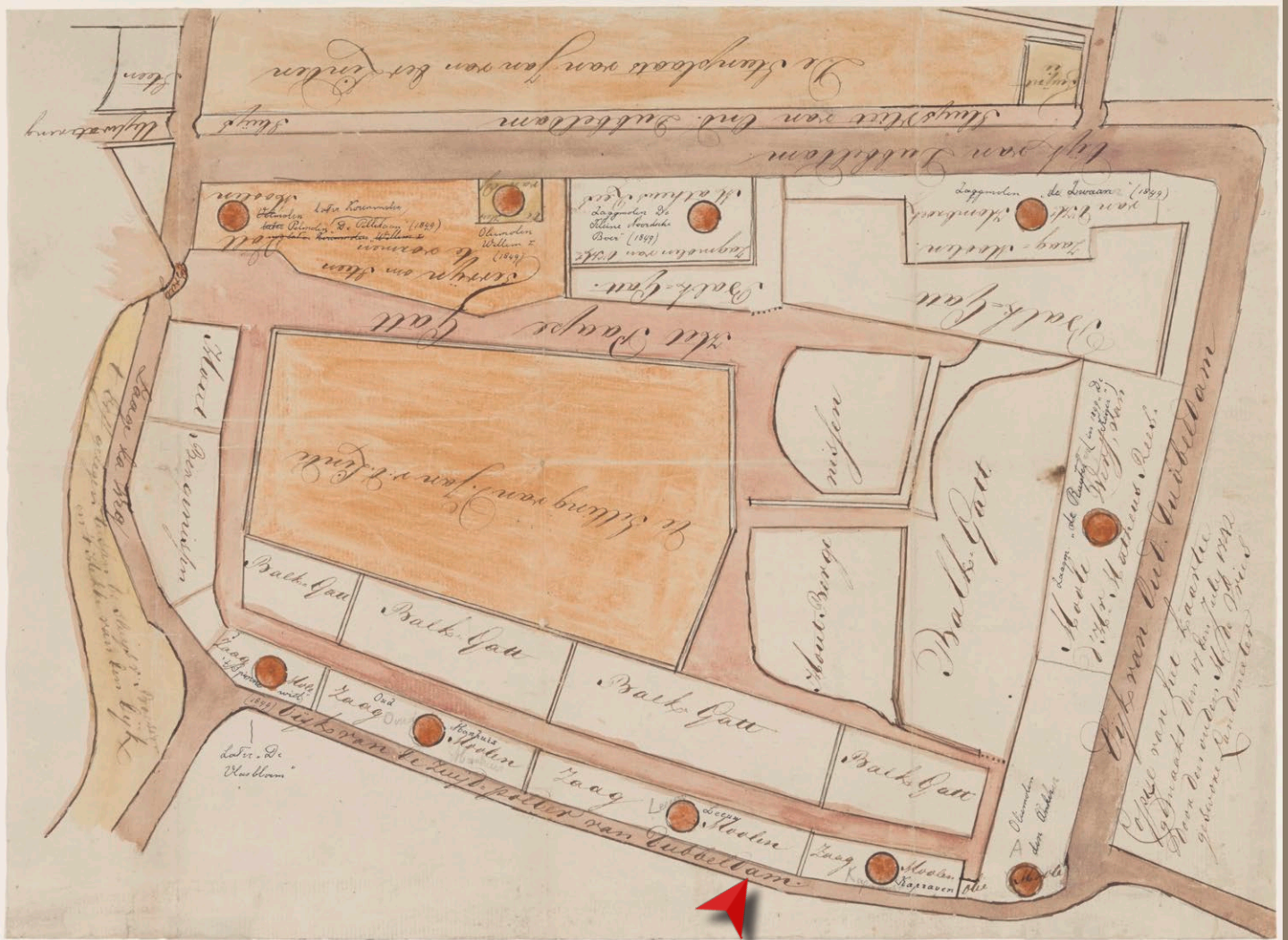
AFBEELDING:

Detail van een 17e eeuwse kaart (tweede helft) van C. van Nispen uit de collectie Bodel Nijenhuis met de verschillende molens rondom het Papegat
Bron: RAD; K81-74

De eerste betrof een volmolen (op wind) aan de noordzijde van het Papegat die er al vóór 1628 moet hebben gestaan.¹ In 1644 kregen de heren Jacob Trip de Jonge en Johannes Norenborch (of Neurenberg), die eigenaar werden van de volmolen, toestemming om ook een getijde-volmolen te plaatsen aan het Papegat.² De stroming die de getijden van de rivier veroorzaakten bracht het molenrad in beweging. Trip en Norenborch hoefden geen vergoeding te betalen, maar werden wel verantwoordelijk voor het uitbaggeren van het Papegat. De uitkomende klei werd gebruikt voor het maken van baksteen. Hiervoor diende de 'Steenplaets' aan de noordzijde van het Papegat die nog lang in gebruik bleef.

1] Bron: www.molendatabase.org; databasenummer 11157
2] Bron: Grol
3] Bron: Schipper, J.; 1992; Houten pakhuizen en schuren gebouwd in de Zaanstreek in de periode 1600-1940; p. 2
4] Bron: www.molendatabase.org; databasenummers 2341 en 2342

Met de uitvinding van de wind-houtzaagmolen in 1592 door Cornelis Corneliszn. van Uitgeest,³ nam ook het transport van gezaagd hout naar Dordrecht toe. In 1652 werden aan de zuidoostzijde van het Papegat, ter plaatse van de huidige Weeskinderendijk 213, twee houtzaagmolens gebouwd, de paltrokmolens De Leeuw en De Kapraven.⁴

Tot in de 19e eeuw volgden meer houtzaagmolens:

- Het Oudmanhuis / Het Oude Mannenhuis (1662-1885);
- De Zwaan I (1664-1679);
- De Zwaan II (1679-1783);
- De Zwaan III (1783-1889);
- De (Jonge) Ruiters (1677/1711-1900);
- Het Spinnenwiel (1681-1854);
- De Clundert/ De Kleine Noordsche Boer (1700-1895);
- De Lattenzager (1717-1826);
- De Vlasbloem (1854-1918).

Enkele van de molens brandden af of werden vervangen door een nieuwe. Naast de houtzaagmolens stonden hier ook een pelmolen De Pel(i)ikaan (1784-1923) en de drie oliemolens De Witte Aarend (1689-1832), Het Anker/De Sprokkelaar(1691-1887) en Willem I/ De Wever (1832-1885).

De molens stonden, logischerwijs, op de dijken rondom het Papegat met voldoende ruimte ertussen ten behoeve van de

AFBEELDING:

Plattegrond van het Papegat van 1742 met de verschillende molens en de locatie van het onderzochte terrein

Bron: RAD; 552_231594

AFBEELDING:

De verschillende molens aan de zuidzijde van het Papegat met v.l.n.r.: Stellingmolen de Anker, paltromolens De Kapraven (pijl), De Leeuw (pijl) en Het Oudmanhuis en stellingmolen Het Spinnenwiel

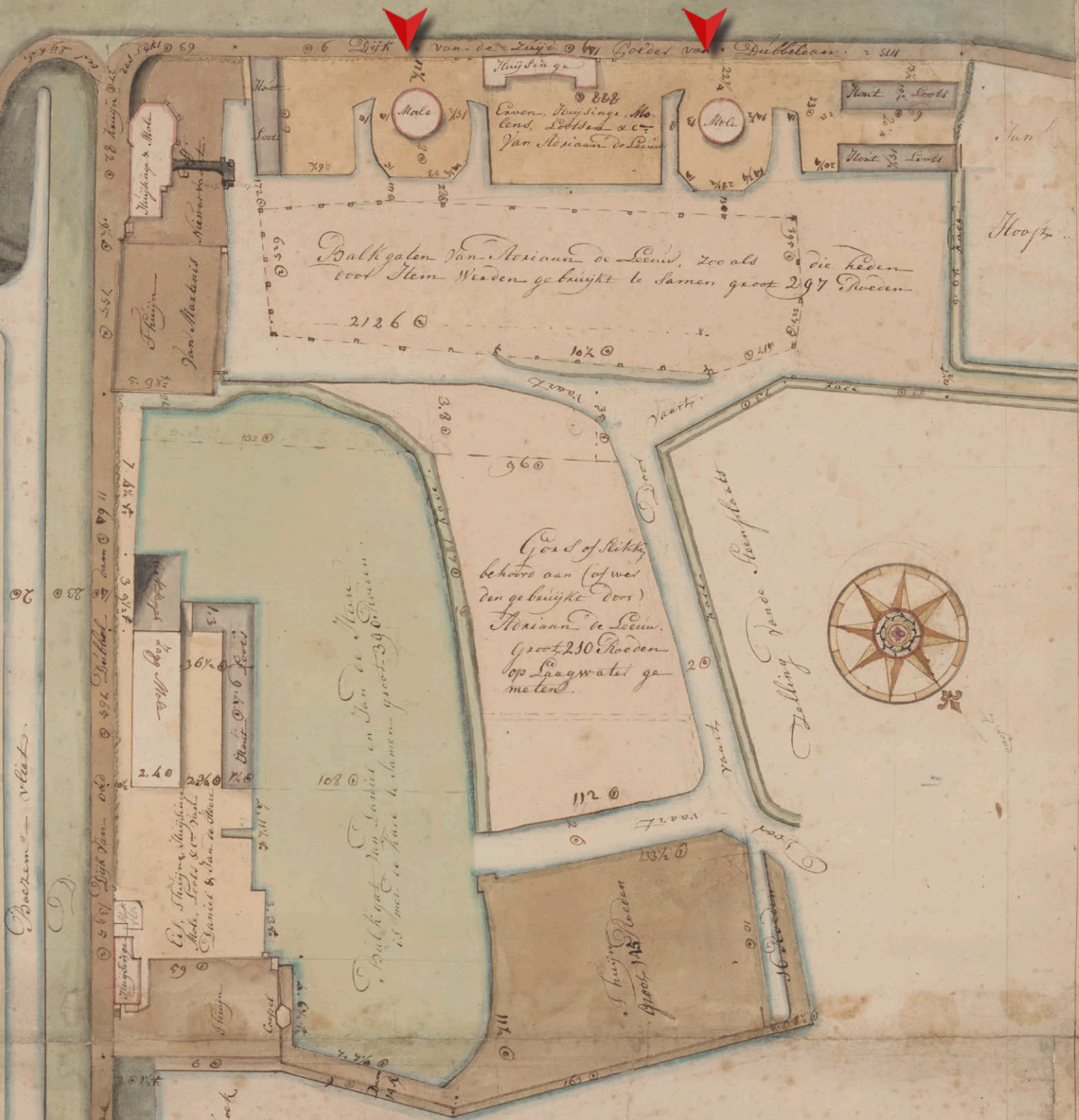
Bron: RAD; 552_314984

windvang. Het grootste deel van het lager gelegen gebied tussen de dijken bestond, naast enkele rietvelden en een hakbos,¹ uit balkengaten met daartussen de vaarroutes. Iedere zaagmolen had een of meer balkengaten die nodig waren voor het wateren van de boomstammen, een proces dat minimaal twee jaar duurde en waarbij de boomsappen werden uitgespoeld, zodat het hout minder kwetsbaar was voor houtrot of insecten.

Een essentieel bijgebouw van een molenbedrijf was de houtdroogloods. Dergelijke loodsen hadden geen afgesloten wanden, zodat ze ook niet onder de term pakhuis vielen,² zoals bij de pel- of oliemolens. Ze waren uitsluitend bedoeld om het natte, gezaagde hout op een natuurlijke wijze te drogen. Dit diende langzaam te gebeuren om te voorkomen dat het hout ging scheuren. De planken werden daartoe op elkaar gestapeld met smalle latjes ertussen.

1]Noot: Hierop groeide hout dat onder meer gebruikt werd voor het maken van bezems en gereedschap.

2] Hoope, Ir. C.; 1991; Encyclopedie van de Zaanstreek; p. 340

Balkgalen van Adrianus de Leeuw, zoo als die heeden
 voor Sten Weiden gebruikt te samen groot 297 Roeden
 2126

Gors of Slikken
 behoort aan (of wel
 den gebruikt door)
 Adrianus de Leeuw.
 Groot 250 Roeden
 op laagwater ge
 metend.

Naarte Vertoonende de situatie van de Erven, Thuijnen, Huijsingen, Lootsen, Balkgalen en Gors of Slikken, voornamelijk van Daniel en Jan De Heere en Van Adriaan de Leeuw, zoo als die op heden door hun gebruikt en bezeten worden, gelegen in 't Papegat even buiten de Stad Dordrecht, op de kaart vande drie eelt. gemeten op Orde van Staten 1772. Groot Stekboek der Heeren Voorgemestren, en Fiscalieiers des voorsz. Stads met de zuijv. holl. andemaat in Februarij 1772. door Sky als geswoorende Anonimoes

Jan van Linden Govertsz.

Schaal 1:1000

AFBEELDING:

“Kaarte Vertoonende de situatie van de Erven, Thuijnen, Huijsingen, Lootsen, Balkgalen en Gors of Slikken, voornamelijk van Daniel en Jan De Heere en Van Adriaan de Leeuw, zoo als die op heden door hun gebruikt en bezeten worden, gelegen in 't Papegat even buiten de Stad Dordrecht” van februari 1772 door Jan van Linden Govertsz. Bron: RAD; 552_231555

24

AFBEELDING:

Uitsnede van de kadastrale minuut van omstreeks 1832 van het Papegat

Bron: RCE; MIN08038A01

Na de Franse bezetting van 1794 tot 1814 en de Belgische onafhankelijkheid van 1830 begon ons land halverwege de 19e eeuw met een industriële inhaalslag, nadat het al meer dan honderd jaar had achtergelopen op Engeland. De uitvinding van stoomkrachtmachines legde de basis voor een grote modernisering in een relatief korte tijd. In 1860 kwam de Spoorwegwet van Van Hal, waarna het spoornetwerk tussen Rotterdam en Breda met overheidssteun werd gerealiseerd.¹ Vanaf het eiland IJsselmonde werd in 1861 een brug over de Oude Maas gebouwd die net buiten de gemeentelijke grenzen van Dordrecht aan land kwam ten noorden van het Papegat. Om dit gebied bij Dordrecht te betrekken werd er tot 1866 onderhandeld met de gemeente Dubbeldam, waarna de annexatie een feit was.²

1] Bron: Kooij, P. en V. Sleebe; 2000; Geschiedenis van Dordrecht van 1813 tot 2000; p. 387

2] Noot: Uiteindelijk zou Dubbeldam in 1970 volledig worden geannexeerd.

Op verschillende plaatsen, zoals aan het Papegat, werden in de tweede helft van de 19e eeuw de windmolens vervangen door stoommolens. Enkele molens werden slechts 'verstoemd': ze werden alleen ontdaan van de wieken en de raderen werden in gang gezet door stoommachines. Andere molens werden

volledig afgebroken, waarna een geheel nieuwe stoomhoutzagerij het landschap gingen bepalen. Het eerste traditionele bedrijf dat overging op het gebruik van stoom was de firma F. en A. van der Linden die in 1868 molen De Leeuw afbrak voor de bouw van een nieuwe stoomzagerij. Twee jaar later liet de firma ook De Kapraven afbreken.¹ Toevallig waren dit dus de twee houtzaagmolens die hier bijna 200 jaar geleden voor het eerst gebouwd werden. In de decennia daarna volgden de andere molens en na 1900 stonden aan het Papegat alleen nog houtzaagmolen De Vlasbloem en de pelmolen De Pelikaan overeind. Deze laatste draaide na een sneeuwstorm niet meer op wind en werd op de romp na onttakeld. De romp zou tot 1959 de laatste verwijzing zijn naar de windmolens aan het Papegat, dat overigens vanaf 1873 de Weeskinderendijk was gaan heten.²

De aanblik van het gebied veranderde ook door de intensivering van de industrie, zoals de bouw van een beetwortelsuikerfabriek³ die in het midden van het Papegat ter plaatse van de rietvelden kwam te staan.

AFBEELDING:

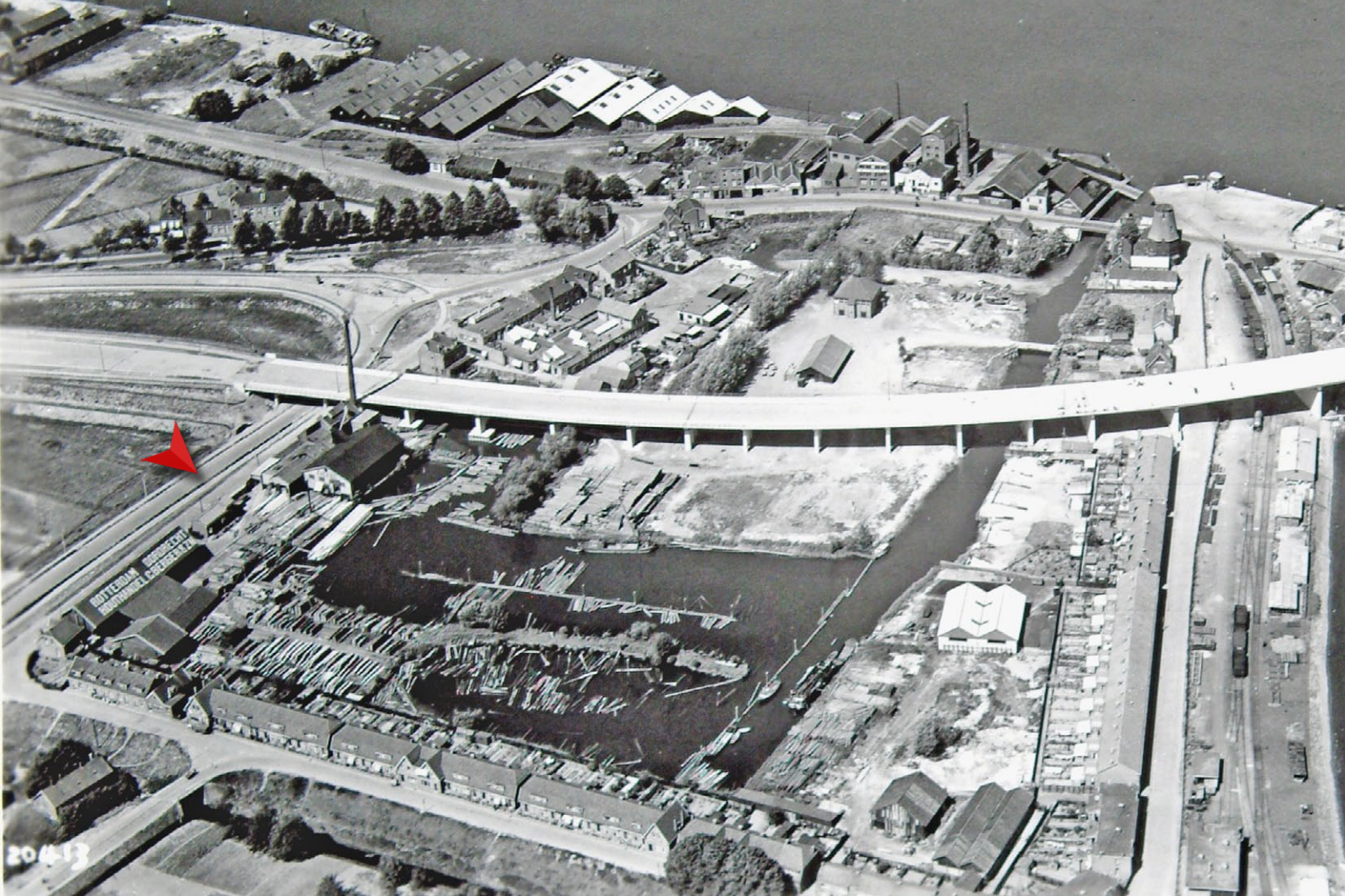
Een foto uit 1861 met de aanleg van de spoorbrug over de Maas en in de achtergrond de vele molens rond het Papegat
Bron: <https://beeldbank.zaanschemolen.nl/0020437>

25

1] Bron: Kadaster; Leggerartikel_DB00_922_REEKS1)

2] Bron: Mevrouw J. Hoevenberg, Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed; Programma van Eisen voor cultuurhistorisch onderzoek Weeskinderendijk 2023-04

3] Noot: Deze staat plaatselijk ook wel bekend als de Beeënfabriek.

26

AFBEELDING:

Het Papegat in 1939 met op de voorgrond het onderzochte terrein met de oude gebouwen en het balkengat

Bron: RAD; 555_16140

Als gevolg van het toenemende autoverkeer werd in 1939 parallel aan de spoorbrug een tweede brug aangelegd waarmee de autoweg aan de Dordtse zijde van de Oude Maas in de richting van het zuiden afboog en over het midden van het Papegat kwam te liggen, de huidige Hugo de Grootlaan. Op dat moment waren er nog maar enkele balkengaten en houtzagerijen aanwezig. Steeds meer andere fabrieken en ook woningen kwamen langs de noord- en oostzijde van de Weeskinderendijk te liggen, zoals is weergegeven op een kaart van de gemeente Dordrecht van 1947.¹ Uiteindelijk zou het onderzochte terrein van houtbedrijf C. Berger en Zn. met één balkengat overblijven dat omstreeks 1967 gedempt werd. Het terrein werd ingericht met verschillende pakhuisen en loodsen.

1] Noot: Zie pagina 19

AFBEELDING p. 27:

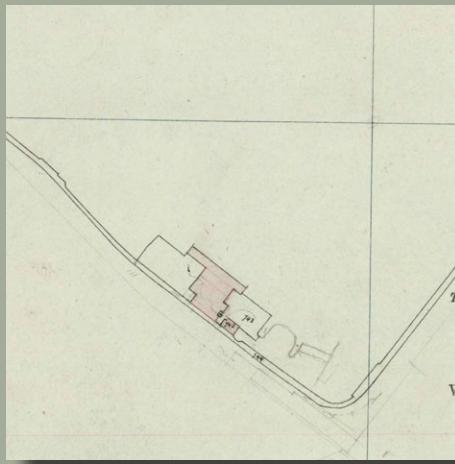
De Weeskinderendijk aan het begin van de 20e eeuw

Bron: RAD; 555_12893

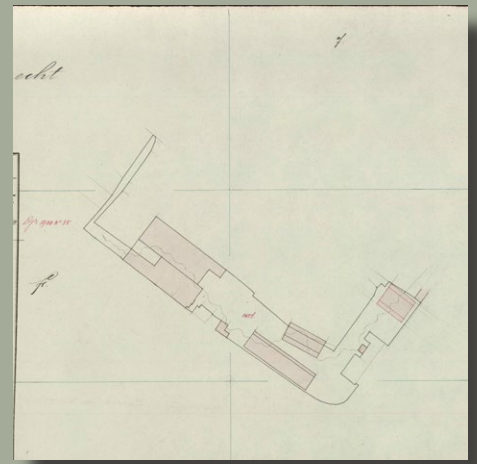

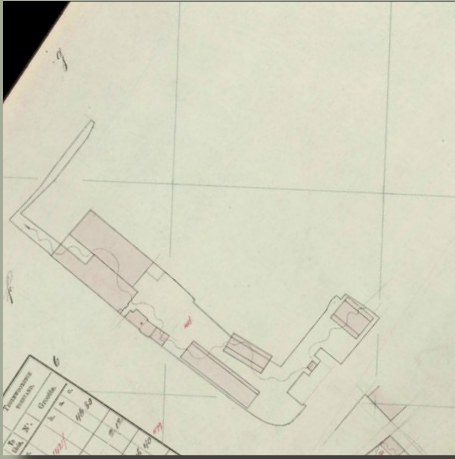
circa 1832

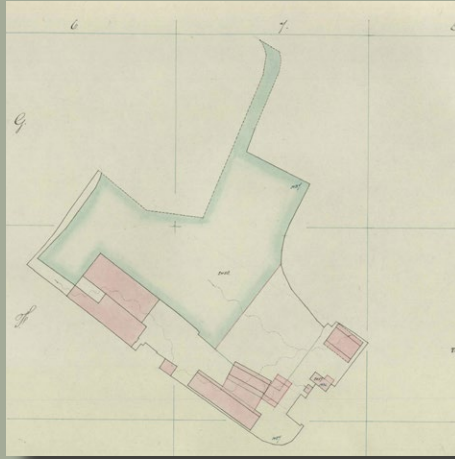
DJ 1878

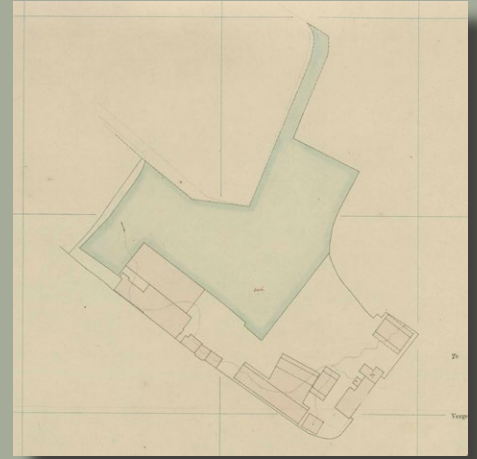
DJ 1899

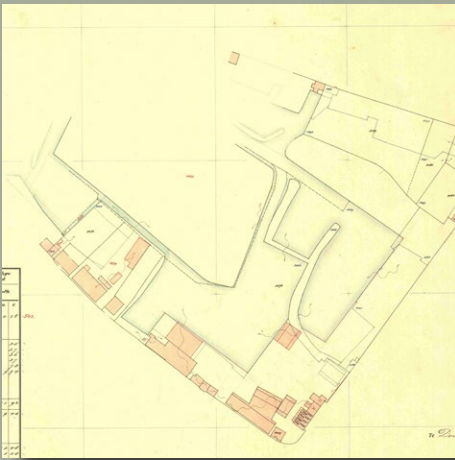
DJ 1900

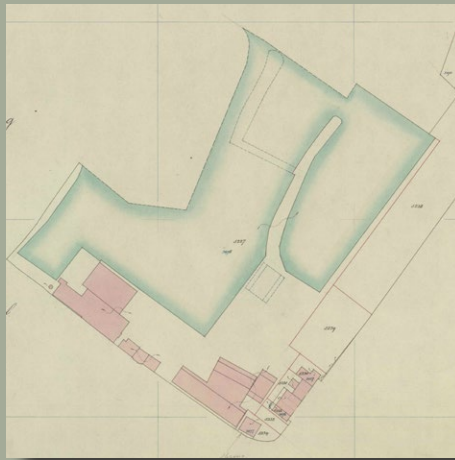
DJ 1908

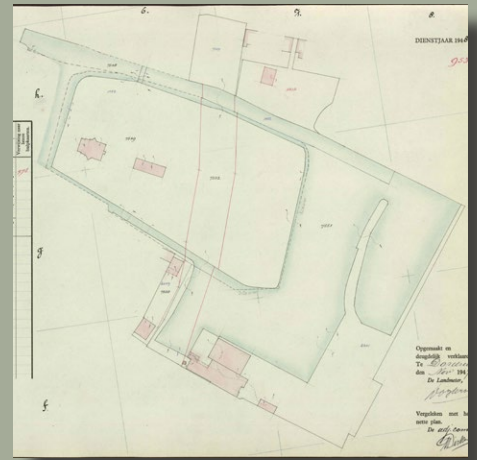
DJ 1916

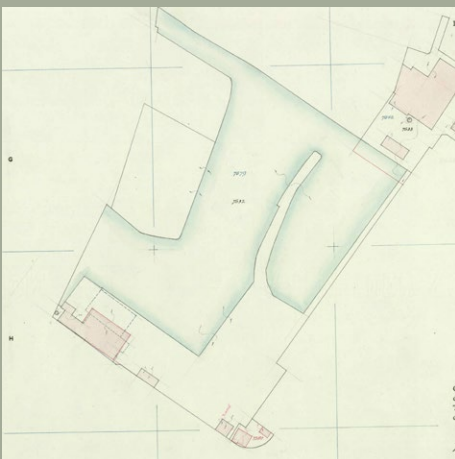
DJ 1917

DJ 1928

DJ 1948

DJ 1952

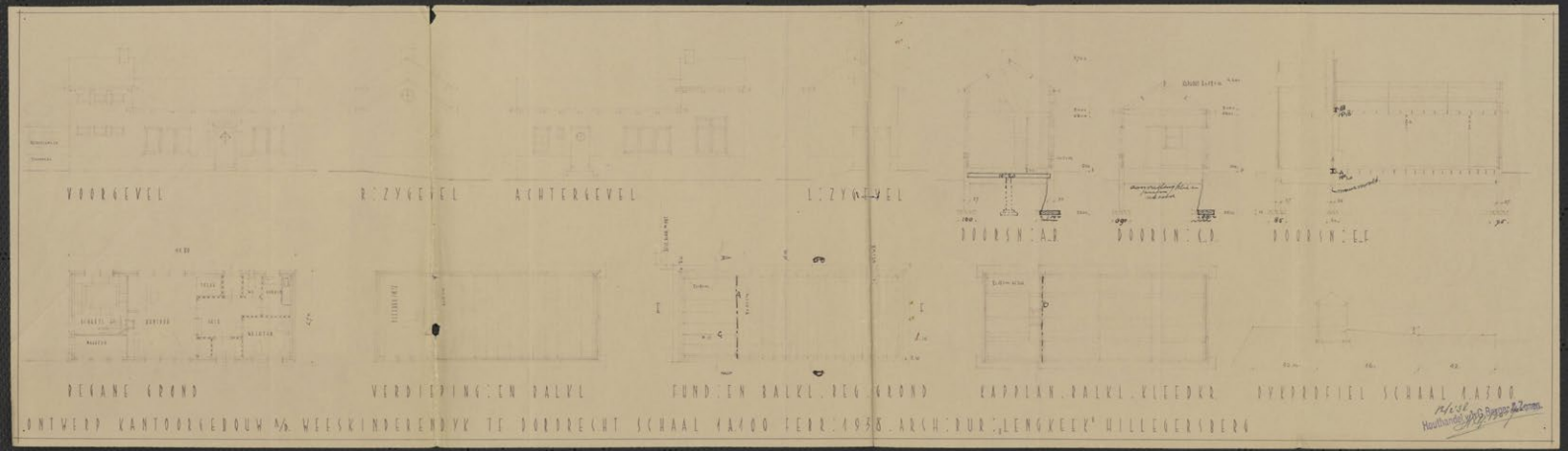
DJ 1984

AFBEELDINGEN:

De kadastrale hulpkaarten met de globale verandering van het onderzochte terrein en de bebouwing.

De kadastrale hulpkaarten werden gemaakt naar aanleiding van wijzigingen in erfgronden. Eventueel werd de nieuwe bebouwing aangegeven, maar niet altijd, zoals ook hier het geval is. De datering is daarom niet leidend voor de bebouwing.

Het dienstjaar (DJ) geeft het moment weer waarop de kaart vervaardigd is. Dit is in de meeste gevallen een à twee jaar na de daadwerkelijke verandering.

3.2 GESCHIEDENIS VAN HET OBJECT

De houtzagerij met de loods en het erf en het balkengat dat volgens de kadastrale minuut in 1832 het eigendom was van de firma F. en A. van der Linden ging vele jaren later via een openbare veiling op 29 september 1926 over naar houthandel C. Berger en Zn. uit Rotterdam.¹ Zowel de firma Van der Linden als de nieuwe eigenaren verbouwden de zagerij meerdere keren, breidden die uit en lieten panden aanbouwen en afbreken. Na de overname in 1926 liet C. Berger en Zn. de voormalige woning met de theekoepel aan de dijk in 1938 afbreken en liet hij een nieuw kantoor met schaftlokaal, een magazijn en een wachtruimte bouwen naar het ontwerp van architectenbureau Adr. C. en W. Lengkeek uit Hillegersberg.² Na de Tweede Wereldoorlog, in 1947, werd door timmerman/architect A. Boogertman te Dordrecht een vergunning aangevraagd voor de bouw van een garage van circa 7,5 x 7 m (b x d) met daarachter een 23 m lange open houtloods voor het opslaan en drogen van meubelhout aan de Weeskinderendijk.³ De open bekapping werd samengesteld met houten stijlen op betonnen poeren en een eenvoudige gordingenkap. Al in april

AFBEELDING boven:

De houtzagerij (links), het voormalige woonhuis (midden) en de houtloods tussen 1926 en 1938
Bron: RAD; 555_701328

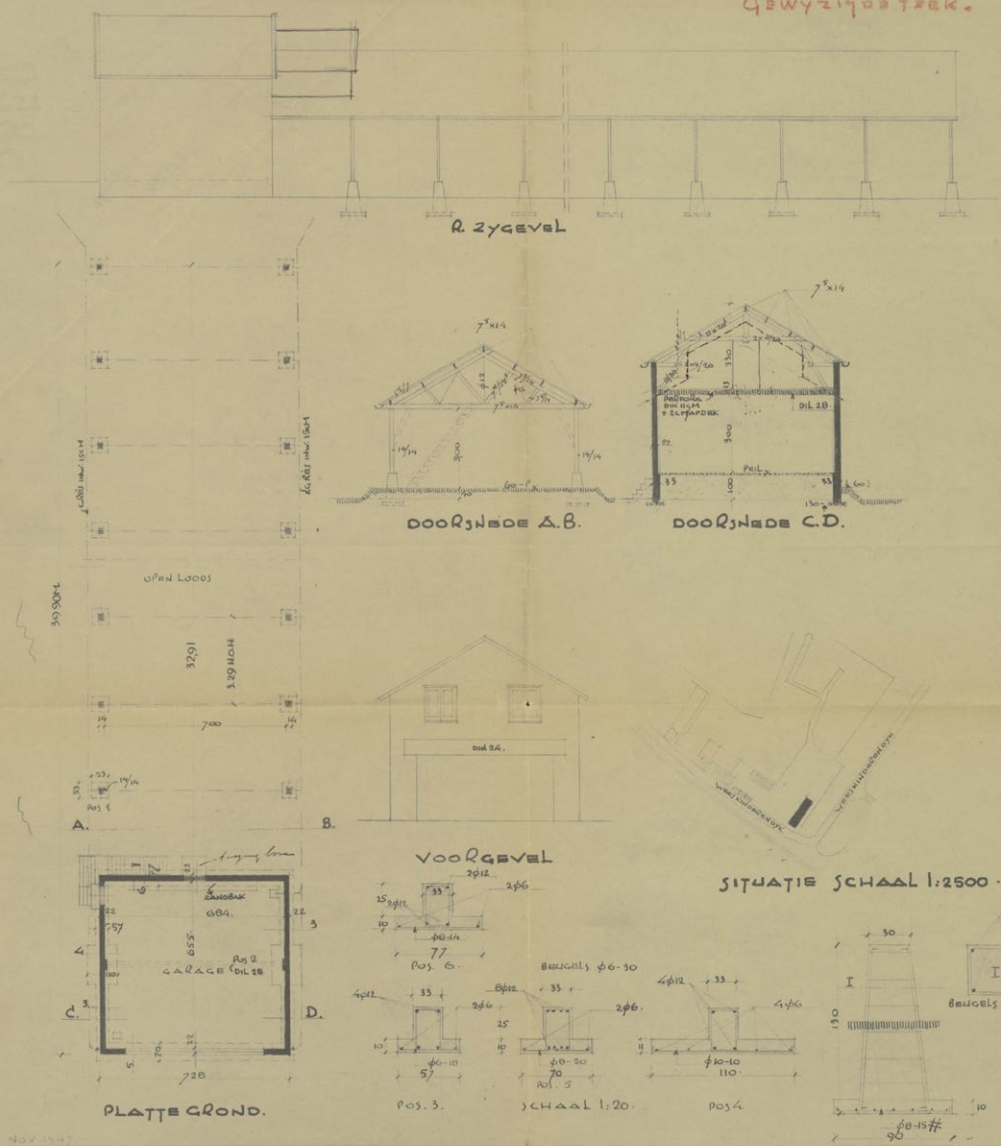
AFBEELDING onder:

Scan van de bouwvergunningstekening van 1938 t.b.v. het nieuwe kantoor
Bron: RAD; inventarisnummer 9328 bouwdoossiers; 5850g

- 1] Bron: Kadaster; Afschrift openbaar register - Hyp4 deel 788 nummer 94 reeks DORDRECHT
- 2] Bron: RAD; inventarisnummer 9328 dossier bouwdoossiers; 5850g
- 3] Bron: RAD; inventarisnummer 9328 bouwdoossiers; 5850k

PLAN TOT HET BOUWEN VAN EEN OPEN OPSLAGLOODS MET GARAGE
 v/d FA BERGER EN ZN. WEESKINDERENDYK N° 213 TE DORDRECHT SCHAAL 1:100.

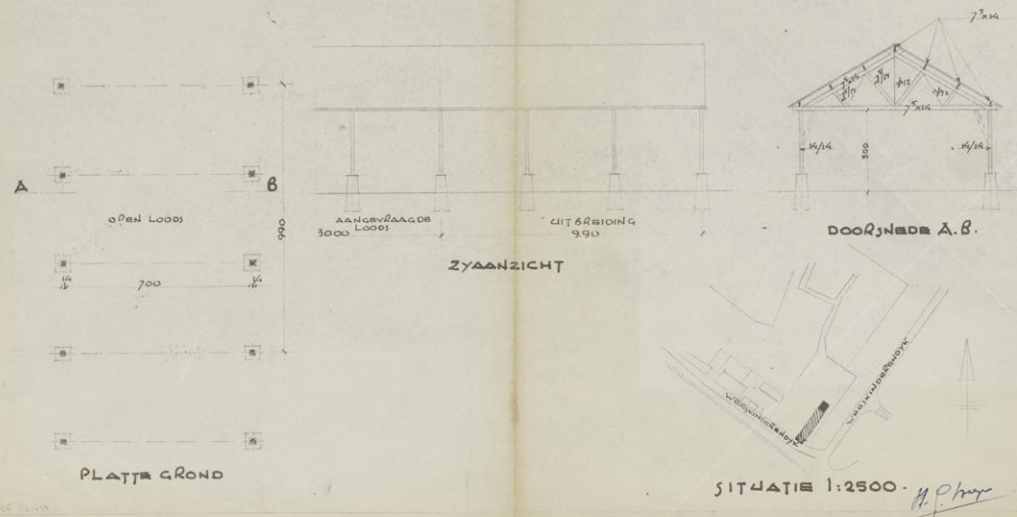
QBWY21908 TFEK.

AFBEELDING boven: De vergunningstekening ten behoeve van de houtloods en de garage van 1947. Bron: RAD

AFBEELDING onder: De vergunningstekening van 1948 voor het vergroten van de loods van 1947. Bron: RAD

PLAN WYZIGING OPEN OPSLAGLOODS MET GARAGE v/d FA BERGER EN ZN. WEESKINDERENDYK
 N° 213 TE DORDRECHT SCHAAL 1:100

AFBEELDING (boven): De entree aan de oostzijde van het kantoor dat toen nog een toegang had in de zuidgevel. Bron: RAD; 552_802693
AFBEELDING (onder): De nog open houtloods van 1947. Bron: RAD; 552_802689

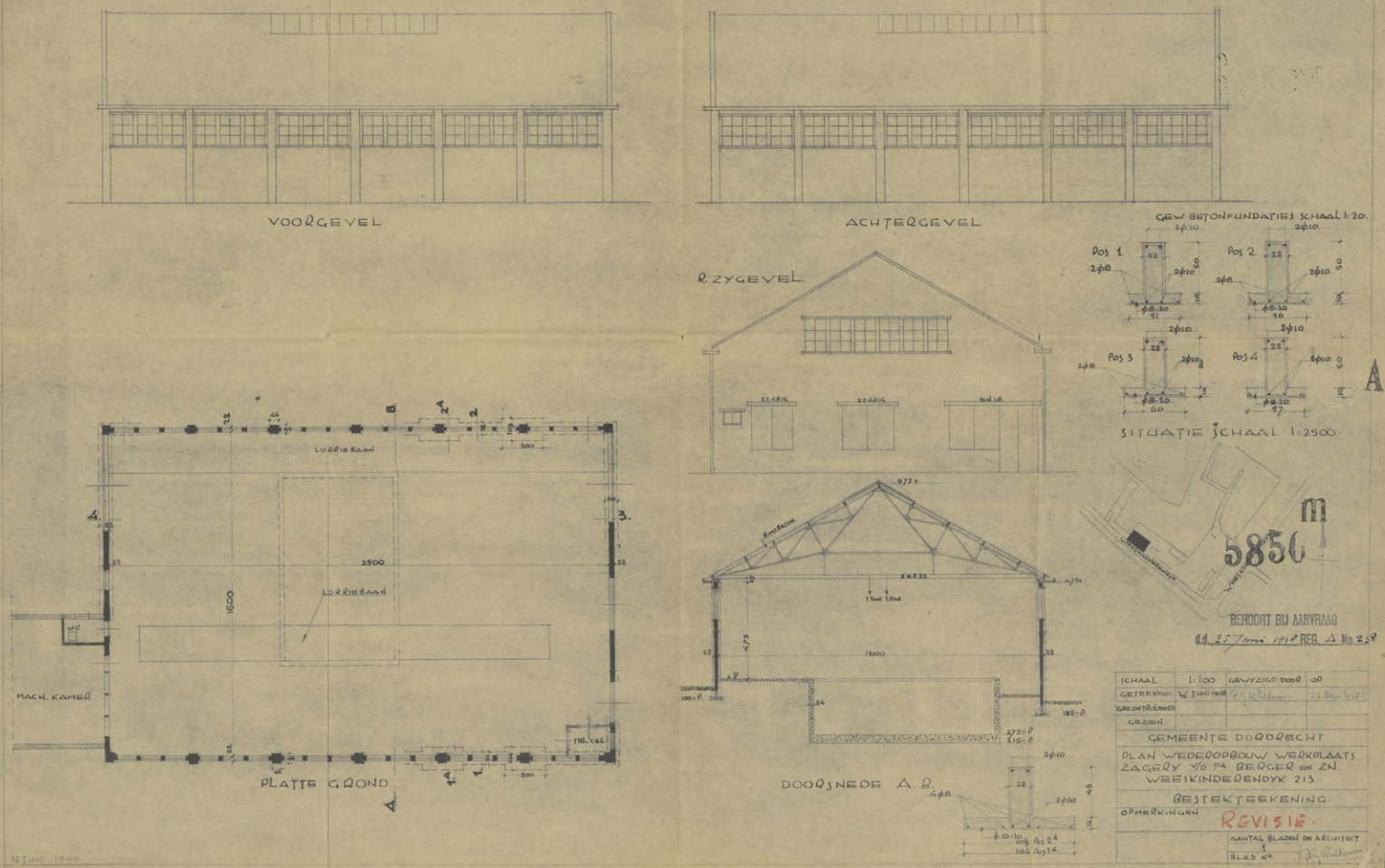

AFBEELDING (boven): Het interieur van de nieuwe zagerij ter plaatse van de lorriebaan in het midden. Bron: RAD; 552_802691

AFBEELDING (onder): De andere zijde van het interieur met links op de achtergrond de nog aanwezige hijsinstallatie. Bron: RAD; 552_802690

32

1948 vroeg de houthandel toestemming om de houtloods met vier bintvakken te verdiepen, waardoor deze een lengte van 33 m kreeg.

In de nacht van vrijdag 21 op zaterdag 22 mei 1948 werd de houthandel getroffen door een grote brand.¹ De zagerij van 1868, die verschillende malen was verbouwd, gedeeltelijk afgebroken en vergroot, brandde volledig af, evenals de loodsen en het opgeslagen hout. Het kantoor en een ketelhuis bleven gespaard. Ook de open houtloods van 1947 bleef buiten het bereik van het vuur.

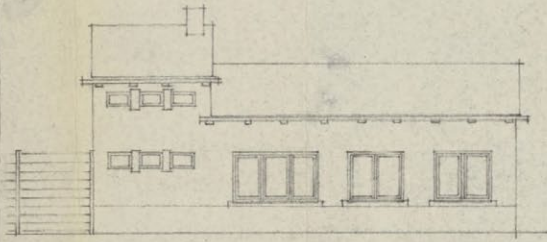
Voor de bouw van een nieuwe zagerij werd kort na de brand, te weten in juni 1948, vergunning aangevraagd naar het ontwerp van de eerdergenoemde Boogertman. Het nieuwe bouwwerk werd in baksteen opgetrokken en voorzien van ijzeren spanten waarop dakplaten van bimsbeton werden aangebracht.² Voor deze prefab betondaken werd lava- en/of puimgesteente fijn gemalen en met zand en cement tot cassetteplaten gevormd. Het nieuwe bouwwerk was kleiner dan zijn voorganger die ook dicht op het kantoor stond. Aan de westzijde stond een voormalige slijperij die de brand vermoedelijk overleefd had.

AFBEELDING: 33
De bouwvergunningstekening van 1948 voor de bouw van een nieuwe zagerij
Bron: RAD; bouwdoSSIERS; inventarisnummer 9328 dossier 5850m

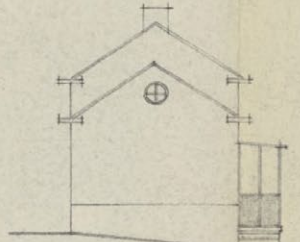
1] Bron: De Dordtenaar d.d. 22 mei 1948; p. 4

2] Bron: RAD; bouwdoSSIERS; inventarisnummer 9328 dossier 5850m

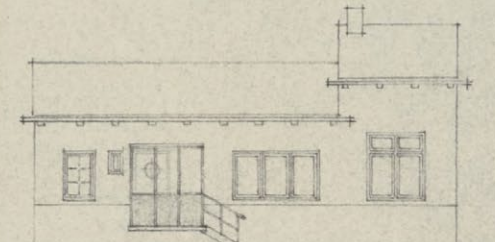
B PLAN TOT VERBOUWING 1/4 KANTOORPAND WEESKINDERDIJK 213 ~ SCHAAAL 1:100 ~

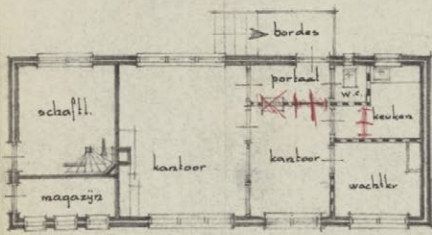
VOORGEVEL

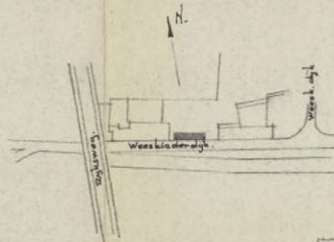
R. ZYGEVEL

ACHTERGEVEL

BEGANE GROND

Situatie Gem. Dordrecht.
Sectie K 3478. Schaal 1:1250.

Aannemersbedrijf
A. van Herwijnen
Lunbaan 137
Dordrecht

AANNEMERSBEDRIJF A. VAN HERWIJNEN LUNBAAN 137 DORDRECHT - TEL. 0 1850-4636			
werk: Berger, kant.	ond: verb. kant. + bordesje		
schaal: 1:100	dat: 21-1-'59	afm: 23x44	
ret: dialuer. gew:	gez:	blad: 2	

34

AFBEELDING:

De bouwvergunningstekening voor de aanpassingen van het kantoor van 1959

Bron: RAD; bouwdoSSIERS; inventarisnummer 9328 dossier 5850q en 5850r

1] Bron: RAD; bouwdoSSIERS; inventarisnummer 9328 dossier 5850q en 5850r

2] Bron: RAD; bouwdoSSIERS; inventarisnummer 9328 dossier 5850v

In 1959 volgde een verbouwing¹ aan het kantoor door aannemersbedrijf A. van Herwijnen uit Dordrecht. Hierbij werden enkele binnenwanden verwijderd en werd aan de noordgevel een trap met een portiek gemaakt. De hoofdentree aan de zuidgevel kwam daarmee te vervallen. Daarnaast werden de drie vakken van de open houtloods achter de garage dichtgemaakt. Wanneer de overige buitenwanden van de houtloods werden gesloten is niet bekend, maar aannemelijk is dat dat in het laatste kwart van de 20e eeuw plaatsvond.

In 1968 werd aan de dijk tussen het kantoor en de houtloods een vrijstaand bouwwerk van een bouwlaag geplaatst ten behoeve van de uitbreiding van het kantoor.² In 1971 en 1975 werd dit deel uitgebreid en verbouwd.

Nadat het vervoer van hout vrijwel alleen nog maar over de weg plaatsvond, raakte het balkengat buiten gebruik en werd het rond 1967 gedempt. In de jaren '70 en '80 werd het vrijgekomen terrein volgebouwd met grote houtloodsen. In 1970 volgde aan de westzijde van de zagerij de bouw van een nieuw mothok, een vierkant gebouw waarin het afgezogen zaagsel werd opgeslagen. Als laatste werd in 1985 ook de slijperij aan de westzijde van de zagerij vernieuwd.¹ Bouwdossiers van latere aanpassingen zijn niet meer voorhanden in de archieven. In 2021 staakte de firma C. Berger en Zn. haar activiteiten en kwam het complex leeg te staan.

AFBEELDING:

De houtzagerij (rechts) tussen 1948 en 1967 met links een nieuwe droogloods (inmiddels verdwenen) en daarachter het kantoor. Op de voorgrond nog ten dele het balkengat.

Bron: RAD; 552_352918

1] Bron: RAD; bouwdossiers; inventarisnummer A21 dossier 34030

4

AFBEELDING:

Satellietfoto van de huidige stedenbouwkundige situatie
Bron: Google Earth

BOUWHISTORISCHE OMSCHRIJVING

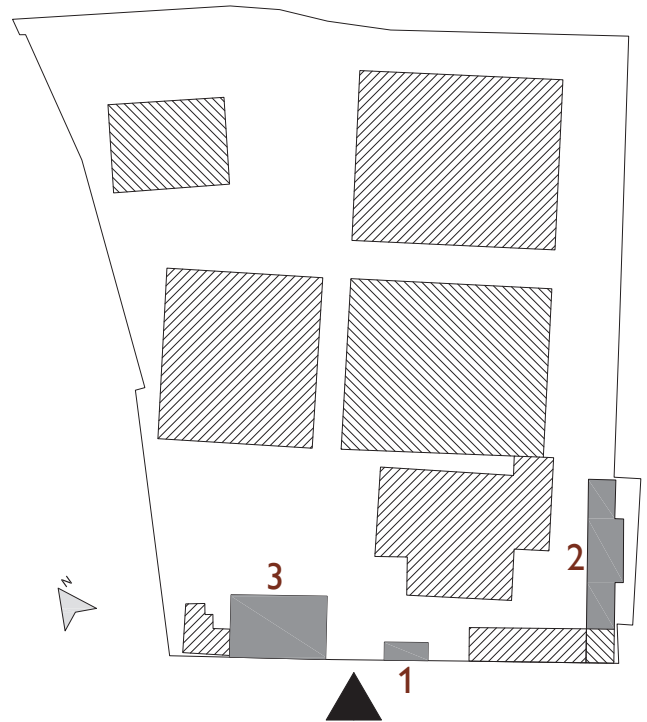
4.1 INLEIDING

In de omschrijving wordt gebruik gemaakt van de verschillende windstreken of worden de onderdelen aangeduid door de toevoegingen 'voor', 'links', 'achter' en 'rechts', gerekend vanuit de positie staand voor en kijkend naar het onderdeel. In de stedenbouwkundige situering wordt ingegaan op het gehele complex. Aangezien de grote loods en na het dempen van het balkengat omstreeks 1967 dateren, hebben deze nauwelijks enige cultuurhistorische waarde. Daarom worden slechts de zagerij, het kantoorgebouw en de houtloods bouwhistorisch omschreven.

4.2 STEDENBOUWKUNDIGE SITUATIE

Het complex is gelegen aan de zuidoostzijde van het Papegat, een omdijkt gebied uit de 16e eeuw dat gebruikt werd als balkhaven. Vanaf de 17e eeuw ontplooiden zich hier industriële activiteiten en ontstonden bouwwerken rondom de dijk die vooral gericht waren op de houthandel. In de tweede helft van de 19e eeuw, vermoedelijk na het annexeren van dit stuk grond in 1866, kreeg de volledige dijk de naam Weeskinderendijk, naar de oorspronkelijke weide waarvan het Papegat onderdeel uitmaakte. De meeste windhoutzaagmolens die er stonden verdwenen door de snel veranderende 19e eeuwse industrialisatie. In de tweede helft van de 20e eeuw verlandden ook de meeste balkengaten van de verschillende bedrijven. Het laatste balkengat behoorde tot het hier onderzochte complex en werd rond 1967 gedempt, waarna verschillende grote stalen loodsen op de vrijgekomen grond werden gebouwd.

De oudere bouwwerken van 1938 (het kantoor) en 1947 (de houtloods) stonden op het hogere gedeelte aan de dijk. Aan de oostzijde, haaks op de Weeskinderendijk, staat de stenen garage met daaraan de inmiddels gesloten houten droogloods van 1947 die in 1948 werd verlengd. Aan de westzijde van het complex staat de stenen fabriekshal van 1948 die als zagerij diende. Daartussenin is evenwijdig aan de Weeskinderendijk het kantoor (1938) gelegen. Zowel de garage, het kantoor als de zagerij staan met de zuidgevel in de rooilijn. Aan de oostzijde van het kantoorgebouw, eveneens in de rooilijn, staat nog een bouwwerk dat aansluit op de garage. Het is niet bekend wanneer dit bouwwerk is geplaatst, maar gezien het materiaalgebruik vermoedelijk in het derde kwart van de 20e eeuw. Het terrein wordt ontsloten door een brede toegang tussen het kantoor en de zagerij. Voor de verbouwing van het kantoor van 1959 bevond de toegang zich aan de oostzijde van dit gebouw.

AFBEELDING:

Schematische weergave van het terrein met:

- 1 Het kantoor
- 2 De houtloods
- 3 De zagerij

38

AFBEELDING (boven): De entree van het terrein met het kantoor van 1938
AFBEELDING (onder): De andere zijde van de entree met de zagerij van 1948

AFBEELDING (boven): Het terrein gezien vanaf de entree met verschillende nieuwe loodsen
AFBEELDING (onder): Het terrein gezien vanaf de westzijde

40

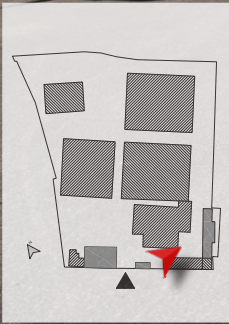
AFBEELDING (boven): Links het kantoor van 1938 met op de achtergrond de zagerij
AFBEELDING (onder): Het kantoor van 1968 aan de dijk

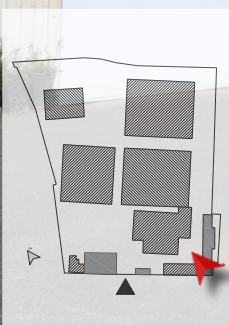
AFBEELDING (boven): De houtloods van 1947 en rechts het kantoor van 1968
AFBEELDING (onder): De loods tegenover het kantoor van 1947

42

AFBEELDING (boven): De houtloods aan de oostzijde van het terrein
AFBEELDING (onder): De loodsen op het voormalige balkengat

AFBEELDING (boven): Het resterende deel van het terrein tussen de houtloods en de huizen aan de oostzijde
AFBEELDING (onder): De loodsen achterin het terrein

44

AFBEELDING (boven): Het mothok (het hoge gebouw links) met rechts ervan een travohuis
AFBEELDING (onder): De Weeskinderendijk met links de gevels van de slijperij en de zagerij

AFBEELDING (boven): Het kantoor van 1968 aan de Weeskinderendijk

AFBEELDING (onder): De hoek van de Weeskinderendijk met links het complex en rechts de rijtjeswoningen

46

AFBEELDING:

De noordzijde van het kantoor van 1938

4.3 OMSCHRIJVING KANTOOR (1938)

4.3.1 Exterieur

Bouwmassa

Het bouwwerk heeft een oppervlakte van circa 4,6 x 11,8 m en bestaat uit één bouwlaag onder een zadeldak. Een deel met een breedte van circa 3,5 m aan de westzijde is circa 1,2 m hoger, waardoor hier sprake is van een kleine zolder. Het kantoor staat

met de lange zijde (zuidgevel) in de rooilijn langs de dijk en wordt ontsloten aan de noord- en oostgevelzijde.

AFBEELDING:

De trap en het overkapte bordes van 1959

Gevels (algemeen)

De vier gevels zijn opgetrokken met oranjerode vormbakstenen in standaard Waalformaat (21 x 10 x 5 cm; 10 L + v = 66cm), aangebracht in halfsteens verband.

Tot een hoogte van circa 1 m bevindt zich een trasraam dat met een paarsrode steen is opgemetseld. Op de hoek- en eindoplossingen zijn koppen toegepast. Bij de gevelopeningen ontbreken rollagen en is er vermoedelijk sprake van een stalen latei in de circa 40 cm brede spouw. Aan de onderzijde zijn bakstenen toegepast als lekdorpel.

Met uitzondering van een venster in de oostgevel en de zuidgevel zijn geen verstoringen waargenomen in de gevels, waarbij aangenomen mag worden dat de gevelindelingen tot de oorspronkelijke fase (1938) behoren. Alle vensters zijn aan de buitenzijde voorzien van kunststof rolluiken en aan de binnenzijde overwegend dichtgezet. Aannemelijk is dat zich hiertussen nog de oorspronkelijke vensters bevinden.

Passend bij de overwegend traditionele bouwstijl van het bouwwerk worden de langsgevels afgesloten met ruim overkragende houten goten die voorbij de kopgevels uitsteken. Deze laatste zijn uitgevoerd als puntgevels en worden afgedekt met oranje- of rode keramische eindpannen.

AFBEELDING:

De oostgevel is, met uitzondering van een rond venster onder de nok, gesloten en gaat verder schuil achter begroeiing.

AFBEELDING:

De zuidgevel met verschillende aanpassingen in het metselwerk waar zich eerst de toegang bevond (Zie de archiefphoto op p. 31)

Noordgevel

De gevel wordt gedeeltelijk aan het zicht onttrokken door de dichte begroeiing die tegen het pand aan staat. Op circa 2,7 m vanaf de oostgevel bevindt zich een toegang tot de oorspronkelijke kantoorruimten. Deze wordt voorafgegaan door een trap langs de gevel en een overdekt bordes dat in 1959 werd aangebracht. Links van de entree bevindt zich een groot venster waar oorspronkelijk de keuken achter lag en rechts daarvan is een klein toiletraam. Rechts van de entree, in het midden van de totale gevel, is een groot venster aangebracht. De laatste 3,5 m aan de oostzijde is circa 1,2 m hoger en voorzien van een venster op de begane grond.

Oostgevel

Met uitzondering van een rond venster onder de nok is deze gevel geheel gesloten.

Zuidgevel

Het hoge deel aan de linkerzijde heeft zowel op de begane grond als op de zolderverdieping drie kleine, naast elkaar geplaatste vensters,

waarvan die op de begane grond nog slechts aan de binnenzijde te zien zijn. Deze dateren uit de oorspronkelijke bouwphase. In het lage deel is sprake van drie vensters. Rond het middelste venster is het metselwerk aangepast. Links van het venster is een brievenbus aanwezig. Archiefphoto's laten hier de oorspronkelijke hoofdingang tot de kantoorruimten zien. Het middelste van de drie vensters was oorspronkelijk ontworpen als toegang tot de kantoorruimte vanaf de straatzijde.

Westgevel

De gevel flankert de toegang tot het terrein en is op de begane grond ingedeeld met een toegangsdeur aan de rechterzijde en een enkel venster links daarvan. Dit betrof oorspronkelijk (1938) de toegang tot een schaftlokaal die zich in de noordoosthoek van het pand bevond met een trap naar de kleine zolder erboven. Deze situatie was blijkens de vergunningstekeningen ook in 1959 nog aanwezig, waardoor aangenomen wordt dat het raam met de borstwering later in de 20e eeuw is aangebracht. Onder de top van de gevel is een rond venster geplaatst.

AFBEELDING:

De westgevel is behalve van een rond venster onder de nok voorzien van een deur en een venster ter plaatse van een vervallen deur.

49

AFBEELDING:

De borstwering onder het venster is aangepast.

50

AFBEELDING:

De voormalige indeling van het kantoor heeft plaatsgemaakt voor een grote ruimte. Rechts de toegang in de noordgevel.

Dakafwerkingen

De dakschilden zijn afgewerkt met onverglaasde, rode, verbeterde Hollandse dakpannen. Langs de randen zijn eindpannen toegepast en bij opgaand metselwerk lood. De nok is voorzien van gemetselde vorsten.

4.3.2 Constructie

Kelder en/of fundering

Uit de tekeningen blijkt dat het pand geen kelder heeft en gefundeerd is op staal. Hiervoor is een betonnen voet van 1 m breed aangelegd op circa 2 m diepte onder het maaiveld. De opgaande wanden zijn hier in kalkzandsteen uitgevoerd.

Wand-, vloer- en dakconstructies

Het pand heeft een gestapelde constructie en een opzet met één beuk. Enkelvoudige balklagen worden gedragen door de noord- en zuidgevels. De nog aanwezige tussenwand die bovendaks uitsteekt en het dak opdeelt in een hoog en een laag zadeldak, wordt in de

AFBEELDING (boven): De grote ruimte vanaf de hal gezien

AFBEELDING (onder): De hal met de keuken en de oorspronkelijke vensters

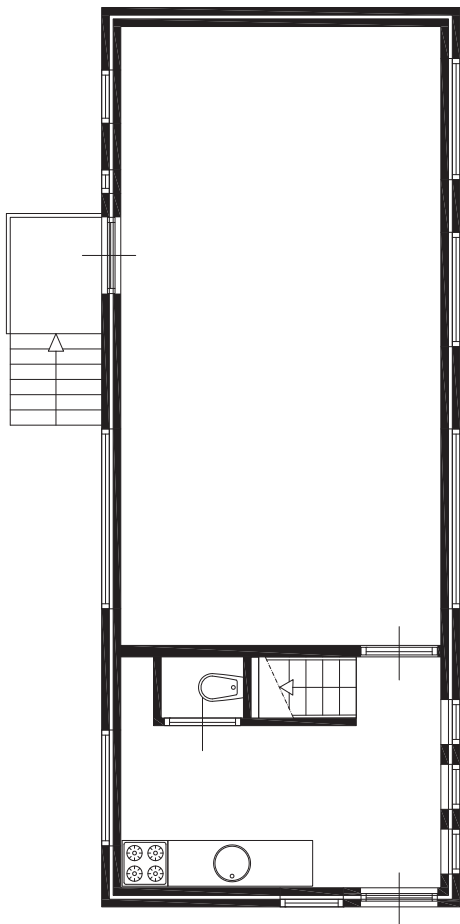

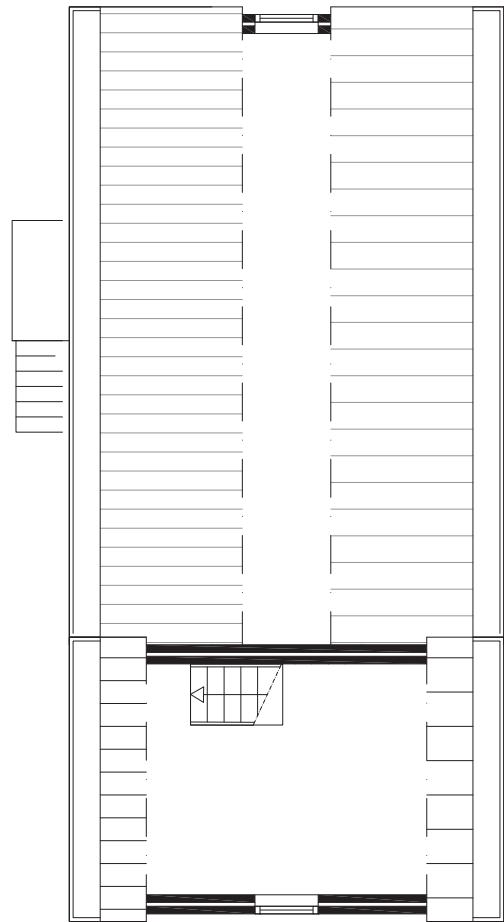
52

AFBEELDING (boven): De hal met de keuken, het toilet en de trap naar de zolderverdieping
AFBEELDING (onder): De kleine zolder

Begane grond

Zolderverdieping

begane grondvloer gedragen op een stalen ligger die in het midden extra ondersteund wordt met een poer. De toegepaste grenen houten balken hebben een afmeting van 8 x 18 cm.

Op de balklaag rust de dakconstructie die bestaat uit driehoekspanten waarop een midden- en een nokgording rusten.

4.3.3 Interieur

Indeling

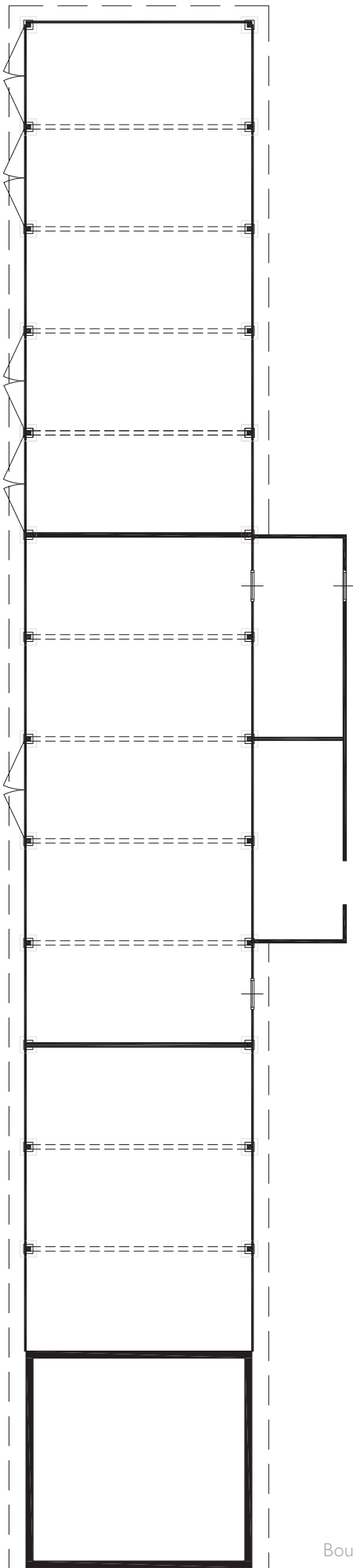
Van de oorspronkelijke indeling is niets meer over. Slechts de hierboven benoemde binnenwand is nog aanwezig; deze deelt het interieur op in twee ruimten. De ruimte aan de oostzijde is klein en bestaat inmiddels uit een keuken, een toilet en de trap naar de zolderverdieping erboven. Deze verdieping is niet ingedeeld.

Elementen en afwerkingen

Alle elementen en afwerkingen dateren uit een zeer recente periode.

AFBEELDING:

De plattegronden van de huidige situatie van het kantoor

Begane grond houtloods

4.4 OMSCHRIJVING HOUTLOODS (1947-1948)

4.4.1 Exterieur

Bouwmassa

De houtloods annex garage betreft een langgerekt bouwwerk van circa 7 m breed en 40 m diepte. De loods bestaat uit een enkele bouwlaag onder een flauw hellend zadeldak. Aan de oostzijde is het gebouw in een latere fase (datum onbekend) circa 3 m uitgebouwd met een diepte van circa 13 m. Dit deel heeft een lessenaarsdak dat onder de dakrand van de houten loods eindigt.

Gevens

De loods was oorspronkelijk geheel open ten behoeve van het bergen en drogen van het gezaagd hout. De eerste drie vakken aan de zijde van de garage aan de Weeskinderendijk die tegelijkertijd gebouwd is, zijn in 1959 gesloten. De overige vakken zijn in verschillende latere perioden dichtgezet. Niet alleen het verschil in (geschilderd) hout verwijst hiernaar, ook is er verschil in (moderne) gehengen van de deuren en de bevestiging van latten te zien, bijvoorbeeld in de toepassing van koploze spijkers en nieten. Aan de oostzijde zijn bij het dichtzetten ook OSB platen gebruikt. Alleen de top van de kopgevel (noord) dateert vermoedelijk van 1948, toen de loods (1947) met vier vakken werd verlengd. Deze wand bestaat uit verticale, geschilderde grenen houten delen die met messing en groef in elkaar gezet zijn.

Dakafwerkingen

Het zadeldak is hoofdzakelijk afgewerkt met rode, onverglaasde Mulden (dak)pannen. Aan de oostzijde zijn ook ten dele sneldek pannen toegepast van de firma RBB/Cauwenbergh. De nok is voorzien van vorstpannen die gemetseld zijn aangebracht.

AFBEELDING (boven): De houtloods van 1947

AFBEELDING (onder): De verlenging van de houtloods van 1948

56

AFBEELDING (boven): De voormalige open houtloods
AFBEELDING (onder): De oostgevel van de houtloods met een kas

1

2

3

4

AFBEELDINGEN:

- 1] De gele houten delen zijn eenvoudig vernageld.
- 2] De witte houten delen zijn geniet.
- 3] De moderne bevestigingen en gehengen
- 4] Ook bij de witte delen is sprake van moderne afwerkingen.

AFBEELDING (onder): De kopse gevel aan de noordzijde met het oorspronkelijke houtwerk

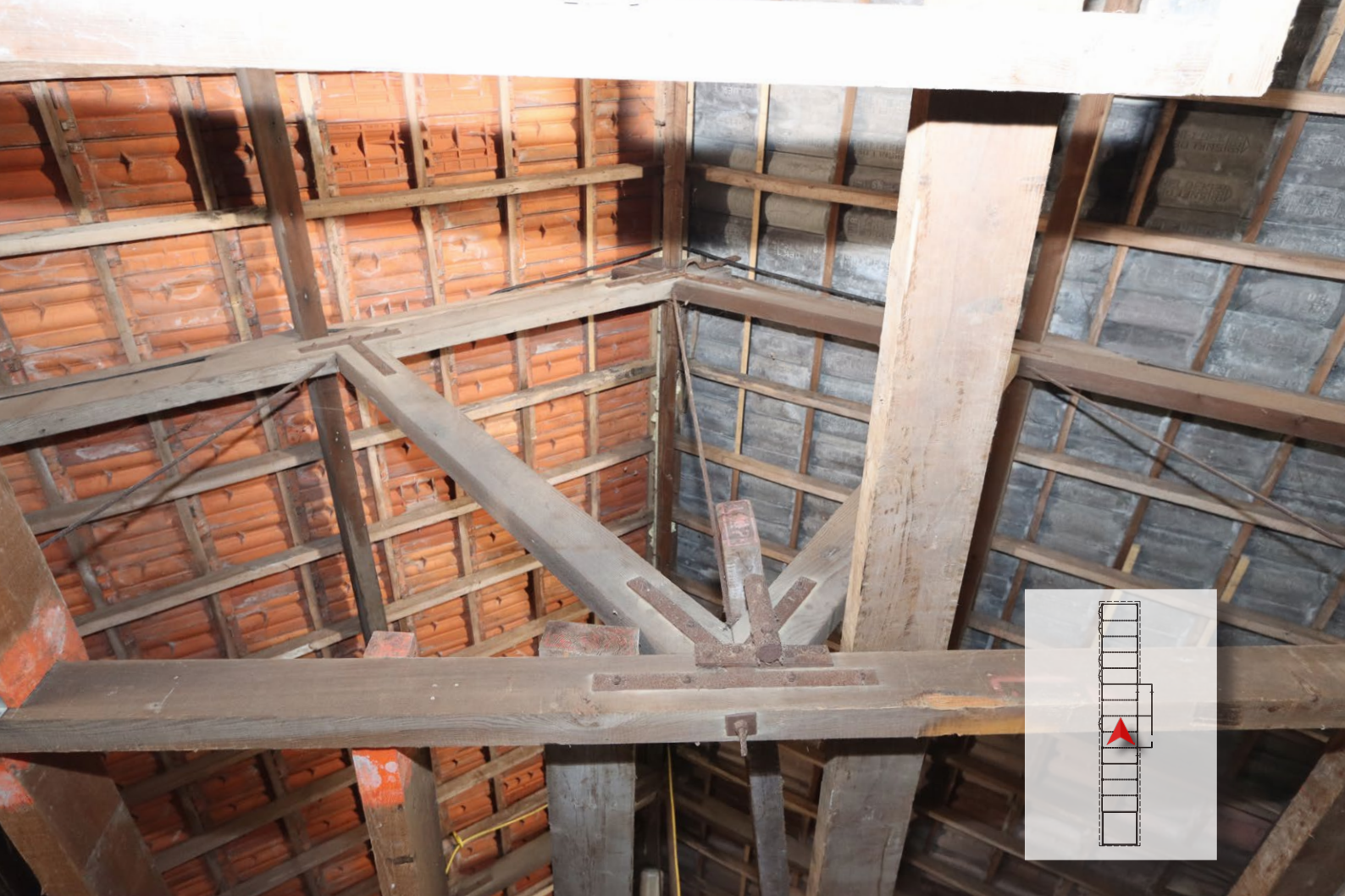

4.4.2 Constructie

Het pand is gefundeerd door middel van betonnen poeren waarop grenen houten dekbalkgebinten staan. De stijlen zijn breder uitgevoerd en groen geschilderd, terwijl de dekbalk en het korbeel smaller en niet geschilderd zijn. De verbinding van de dekbalk met het korbeel is gepend (pen-en-gatverbinding) uitgevoerd, met tand en zonder toognagels. Aan de onderzijde is het korbeel aan de stijl genageld. De dekbalk is in de stijl ingelaten en met stalen nagels bevestigd. Hierop is de koppelingsbalk gelegd die de gebinten in de lengterichting koppelt.

Op de dekbalken zijn driehoekspanten aangebracht die ter plaatse van de nokbalk halfhouts bevestigd zijn. De schoren die de stijlen ondersteunen komen in het midden van de dekbalk samen en zijn door middel van een stalen trekstang gekoppeld met de nokbalk. De verbindingen van de grenen houten constructiedelen zijn hoofdzakelijk gepend en voorzien van stalen stripijzers die door middel van moeren bevestigd zijn.

Halverwege de spanten is een gording aangebracht die, samen met de nok- en koppelingsbalk, de grenen houten sporen met de panlatten draagt.

AFBEELDING (boven): Het driehoekspant op de dekbalk

1

2

3

AFBEELDINGEN:

- 1] De verbinding van de dekbalk in de stijl
- 2] De verbindingen van de spanten en schoren
- 3] De sporen met panlatten en sneldekkers

60

AFBEELDING (boven): Het interieur is met moderne elementen afgewerkt en ingedeeld.
AFBEELDING (onder): De garage in het midden van de loods

4.4.3 Interieur

Indeling

Oorspronkelijk (1947/1948) was de houtloods niet ingedeeld en volledig open, zodat het gezaagde hout goed kon drogen. Inmiddels zijn er, toen de buitenwanden werden geplaatst, ook enkele houten schotten aangebracht, die de lange loods in verschillende ruimten verdelen. Deze hebben geen noemenswaardige historische kwaliteiten.

Elementen en afwerkingen

Er zijn geen noemenswaardige historische elementen of afwerkingen aangetroffen.

AFBEELDING:

De achterste balkvakken aan de noordzijde van de loods

AFBEELDING:

De zagerij van 1948 vanuit het oosten gezien

4.5 OMSCHRIJVING ZAGERIJ (1948)

4.5.1 Exterieur

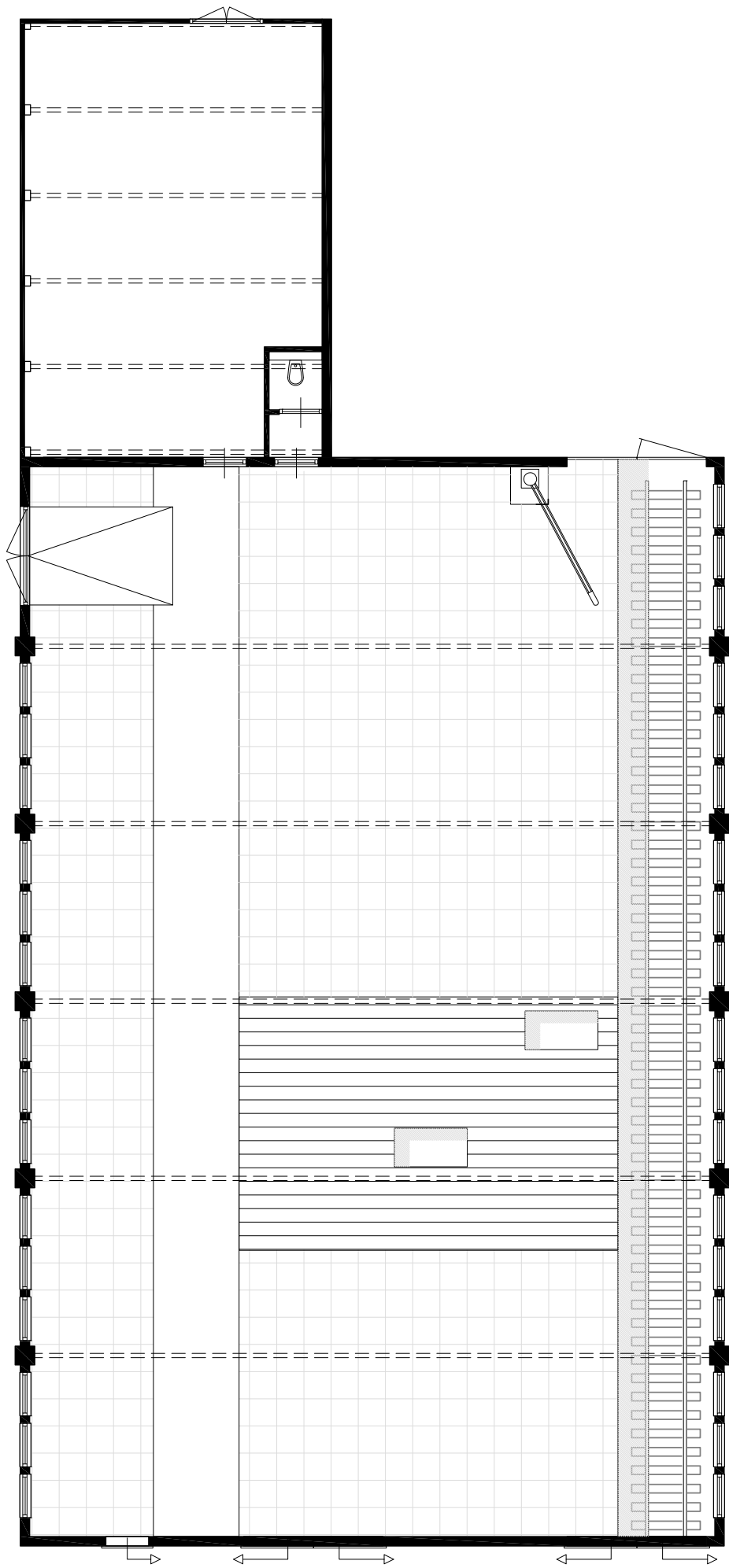
Bouwmassa

Het bouwwerk heeft een rechthoekige massa en een oppervlakte van circa 15 x 25 m (b x d), en staat evenwijdig aan de Weeskinderendijk. Het is voorzien van een zadeldak met een aanzethoogte van 4,7 m en een nokhoogte van 9,7 m. Aan de westgevel is een voormalige slijperij van circa 7,2 x 10 m (b x d) aangebouwd die bestaat uit een bouwlaag met een plat dak. Dit is in 1985 vervangen door het huidige dak.

Gevels (algemeen)

De gevels zijn opgetrokken met roodbruine vormbakstenen (20,5 x 10 x 7 cm; 10 L + v = 84 cm) die in een enigszins opmerkelijk metselverband met een platvolle voeg zijn aangebracht. De lagen worden om en om afgewisseld met een Engels verband, te weten drie strekken en een kop, en een strekkenlaag.¹

1] Noot: Bij een Engels verband is iedere laag voorzien van drie strekken en een kop.)

AFBEELDINGEN:

De noordgevel van het pand

Dit geeft in de kopse gevels een enigszins vreemde hoekoplossing. Aan de ene zijde wordt gestart met koppen die worden afgewisseld met drieklezoren in de strekkenlaag. Het verband eindigt, gezien de breedte, op de andere hoek met een strek en een kop, en de strekkenlaag is voorzien van koppen in plaats van drieklezoren. Bij de langsgevels gaat dit wel goed omdat ze zijn ingedeeld met vijf penanten die circa 10 cm uit de gevel staan.

Noord- en zuidgevel

De beide langsgevels zijn nagenoeg identiek. Door de circa 40 cm brede penanten is iedere gevel in zes muurvelden ingedeeld. Gezien de industriële functie zijn de velden gesloten en alleen aan de bovenzijde voorzien van openingen voor daglichttoetreding. De openingen zijn ingedeeld met drie prefab betonnen vensters met zes ruiten. Alleen aan de zuidzijde is in het meest westelijke muurveld in een latere fase een opening aangebracht met twee naar binnen draaiende garagedeuren. Deze zijn, gezien het hoogteverschil, aan de binnenzijde voorzien van een betonnen talud. De gevels worden aan de bovenzijde afgesloten met een

AFBEELDING (boven): Detail van de betonnen ramen
AFBEELDING (onder): De zuidgevel

66

AFBEELDING:

De oostgevel met links de nog enige entree

40 cm uitkragende betonnen goot die gewapend is. De goot lijkt, gezien het ontbreken van naden, in het werk gestort te zijn en wordt gedragen door de muren en de penanten.

Oostgevel

De puntgevel is op de begane grond asymmetrisch ingedeeld met drie brede openingen die voorzien zijn van dubbele stalen schuifdeuren op een doorlopende stalen geleiderail. Boven de openingen is een stalen afdak aangebracht ter voorkoming van inregenen. Op de hoek van de oostgevel en de noordgevel wordt een eveneens stalen draaideur aan het zicht onttrokken door de begroeiing. Deze deur was bedoeld voor het naar binnen en buiten rijden van de boomstammen op een zogenoemde lorriebaan: een rails met daarop een wagen (lorrie) voor het verrijden van de zware boomstammen. Aan de binnenzijde zijn de gevelopeningen, met uitzondering van die aan de linkerkzijde, in een latere fase met kalkzandsteen dichtgezet. Gecentreerd onder de nok zijn zes betonnen vensters met zes ruiten aangebracht met gemetselde tussenpenanten van een steen breed. Hierboven bevindt zich een

smalle, doorlopende betonnen lekdorpel. Net boven het midden van de dorpel is een betonnen ring in het metselwerk opgenomen die, samen met een stalen ring in de nok, als houder voor een vlaggenstok diende. De puntgevel wordt aan de bovenzijde afgesloten met het betonnen dak.

Westgevel

De gevel komt voor een groot deel overeen met de oostgevel. Op de noordhoek bevindt zich een toegangsdeur met een schuifdeur ernaast. Op de begane grond is in het midden van de gevel een klein stalen luik aangebracht waarvan de functie niet bekend is. De zuidelijke helft van de gevel wordt in beslag genomen door de uitbouw van de slijperij. Onder de nok zijn twee in plaats van drie vensters, zoals bij de oostgevel, geplaatst.

AFBEELDING:

De westgevel met de aanbouwen

AFBEELDING:

De dakafwerking met de lichtstraat van 1948

Dakafwerking

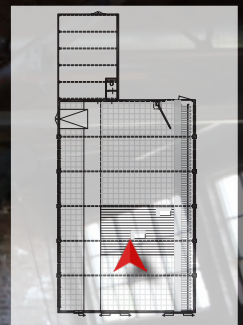
Het betonnen dak is bedekt met grijze bitumen banen die van de nok naar de goot zijn aangebracht. Aan weerszijden van de nok is in het midden van de dakschilden een betonnen lichtstraat opgenomen. Uit de archiefstukken blijkt dat deze lichtstraten oorspronkelijk niet in het plan waren opgenomen, maar tijdens de bouw in 1948 alsnog zijn aangebracht. Het dak is later opnieuw afgewerkt met bitumen.¹

4.5.2 Constructie

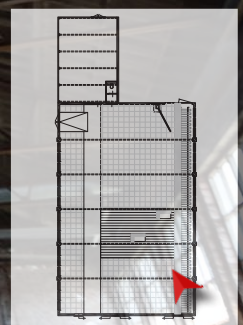
Net als de overige panden is de zagerij gefundeerd op staal. Hierbij is een gewapende betonnen voet op circa 70 cm onder peil ter plaatse van de dijk en 130 cm onder peil aan de andere zijde aangebracht.

In het midden van de ruimte is een waterdichte betonnen machinekelder aangebracht van circa 5,5 x 9 m en een diepte van 2,75 m. De lorriebaan langs de noordgevel ligt op circa 1,5 m diepte en is gemaakt van beton dat, evenals de kelder, in het werk is gestort.

¹] Noot: Op archiefmateriaal is te zien dat er oorspronkelijk teksten op geschilderd waren.

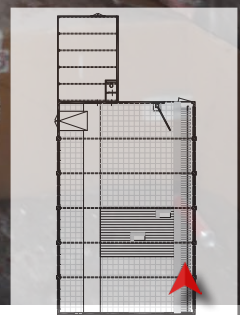

AFBEELDING (boven en onder): De Hollandse vakwerkspanten van 1948 waaraan verschillende geleiderails bevestigd zijn

De stalen dakspanten liggen op de gemetselde penanten.

De kapconstructie bestaat geheel uit staal en is opgetrokken met vijf vakwerkspanten met een rechte rand aan de onderzijde. Gezien het stavenpatroon gaat het hier om een V-spant, ook wel Hollandse spant genoemd, die na 1920 veel werd toegepast bij platte en flauw hellende zadeldaken.¹

De stalen onderdelen zijn aan elkaar bevestigd met bouten. Op de stalen spanten zijn stalen I-profielen als gordingen toegepast. Daarop zijn de bimsbetonplaten geklemd.

Aan de stalen constructie bevinden zich verschillende restanten van geleiderails. Aan de noordzijde, naast de verdiepte lorriebaan, is nog een hijskraan aanwezig die eveneens gekoppeld is aan de stalen constructie.

AFBEELDING:

Detail van de betonnen dak-elementen die verankerd zijn aan stalen gordingen

71

¹] Bron: Oosterhoff, J. e.a.; 1988; Bouwtechniek in Nederland, deel 1, constructies van ijzer en beton; p. 116

AFBEELDING (boven en onder): De hijskraan van 1948

72

4.5.3 Interieur

De zagerij heeft geen indeling in verschillende ruimten. Wel is er sprake van twee lorriebanen; de baan langs de noordgevel is verdiept aangelegd. Deze is nog ten dele aanwezig. Van de tweede lorrie baan, ongeveer in het midden van de zagerij, resteert alleen een betonnen strook.

De machinekelder in het midden van het pand, tussen de twee lorriebanen in, is afgedicht met smalle balken, die ongetwijfeld de trillingen dempten. De balken zijn door middel van een losse veer met elkaar verbonden. De kelder was te bereiken via een eenvoudige ladder.¹ Op de vloer stonden de machines, waaronder een lintzaag die halverwege de lorrie baan stond. Inmiddels resteert van de machines alleen een hijskraan met een capaciteit van 8 ton (zie onder Constructie) aan de westzijde van de verdiepte lorrie baan.

AFBEELDING:

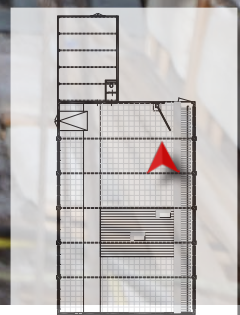
De hal vanuit het noordwesten gezien

73

¹] Noot: Inmiddels zijn de ladders niet meer begaanbaar en is de kelder volgestort met afval.

verenigde
internatio houtbedrijven bv

De hijskraan naast de verdiepte lorriebaan

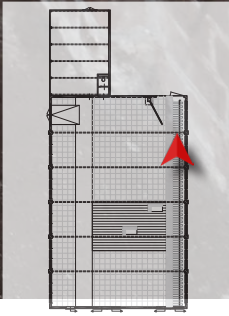

AFBEELDING (boven): De hal vanaf de noordoostzijde gezien
AFBEELDING (onder): De hal gezien vanaf de entree

veretigde
interratio houtbedrijven bv

De verdiepte lorrieaan met daarachter de deuren in de westgevel

AFBEELDING (boven): De westgevel met links het betonnen talud en de dichtgemaakte lorriebaan (pijl)
AFBEELDING (onder): De slijperij

78

AFBEELDING:

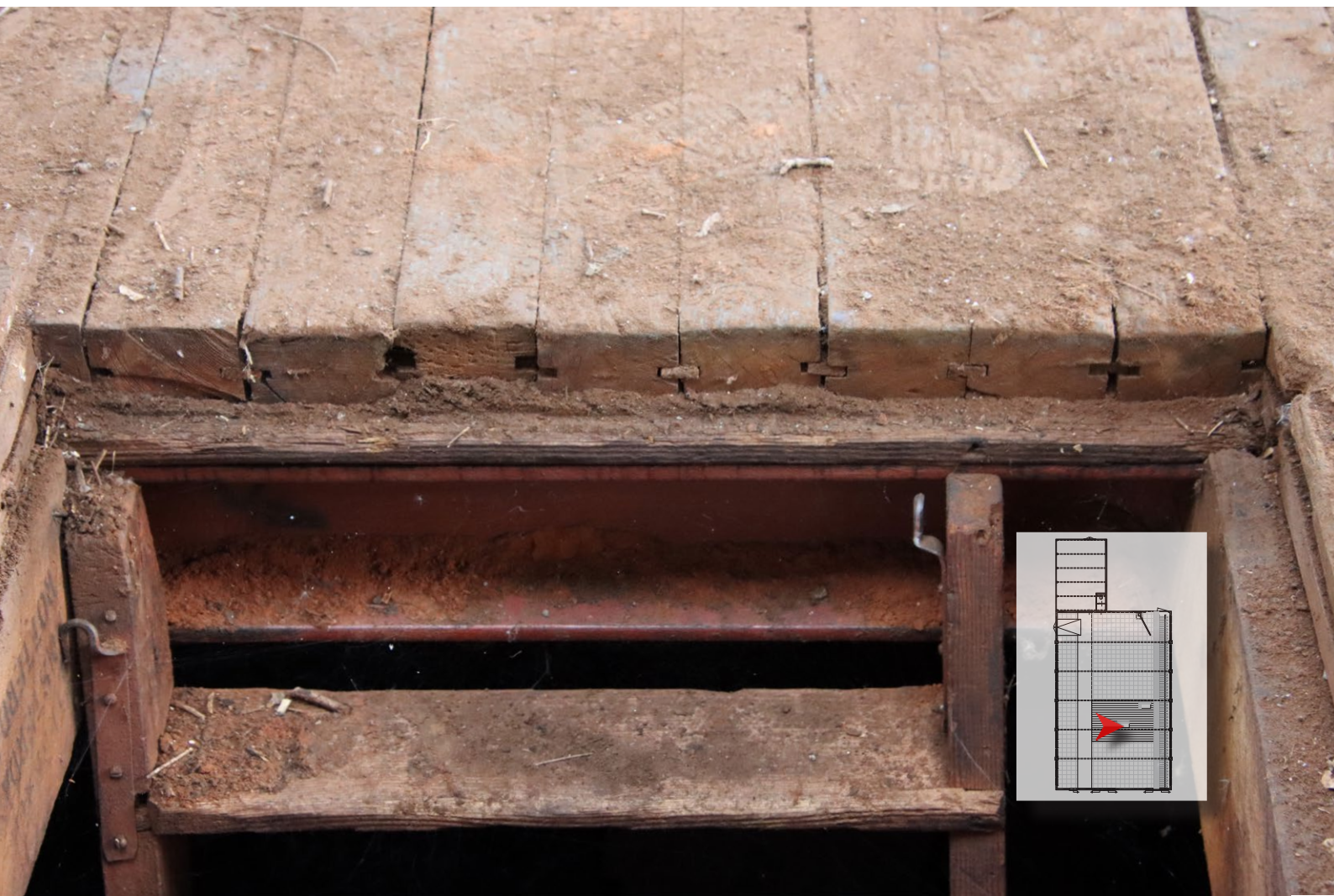
De apparatuur en de afzuiginstallatie dateren vermoedelijk van 1970.

Vermoedelijk is de zagerij in 1970 aangepast en opnieuw ingericht, na het verdwijnen van het balkengat rond 1967 en het aanbrengen van een mothok in 1970. De tweede lorriebaan is volgestort met beton en in de zuidgevel is een garagedeur aangebracht met een betonnen talud; het beton is hier over de lorriebaan heen gestort. Een voormalige opening tussen de zagerij en de slijperij is hiervoor verplaatst, wat te zien is aan de kalkzandsteen waarmee de sparingen zijn dichtgezet. Ook de sparingen in de oostgevel zijn vermoedelijk rond 1970 dichtgezet. Tegen de zuidelijke muur staan restanten van de elektriciteitsvoorzieningen en een modernere stof-afzuiginstallatie voor het zaagsel die eveneens van 1970 zal dateren, gezien de bouw van het mothok in dat jaar.

Met uitzondering van de bovengenoemde houten vloer, de lorriebanen en de hijskraan zijn er geen noemenswaardige afwerkingen of elementen meer aanwezig in het interieur.

AFBEELDING (boven): Het luik in de vloer bij de verdiepte lorriebaan
AFBEELDING (onder): Het dikke vloerhout met de losse veren

5

BOUWFASERING

Op basis van de in het archief aangetroffen informatie (Hoofdstuk 3) en bouwhistorisch onderzoek ter plaatse (Hoofdstuk 4) is de bouwfaserings samengesteld. Deze wordt hieronder beschreven en aangevuld met faseringsplattegronden. Er wordt op gewezen dat het onderzoek, ondanks de daarvoor aangebrachte kijkgaten, een verkennend karakter heeft als gevolg van de aanwezige afwerkingen. In de faserings wordt dan ook de meest logische benadering van de aangetroffen gegevens aangehouden. Na eventuele verwijdering van de niet-monumentale afwerkingen kunnen deze aannames worden bevestigd of bijgesteld door middel van diepgaander onderzoek ter plaatse.

Fase 1 1938

In 29 september 1926 werd de houtzagerij op het terrein van Weeskinderendijk 213 het eigendom van de houthandel C. Berger en Zonen uit Rotterdam. Deze firma liet in 1938 het voormalige woonhuis afbreken voor de bouw van het huidige kantoor met schaftlokaal, het magazijn en de wachtruimte naar het ontwerp van architectenbureau Adr.C. en W. Lengkeek uit Hillegersberg. De volgende elementen en structuren van deze bouwperiode zijn in de huidige situatie nog aanwezig:

- De vier buitengevels van het kantoor;
- De meeste gevelindelingen met (vermoedelijk) de kozijnen en vensters;
- De entreeuren in de noord- en westgevel;
- De dakafwerkingen;
- De binnenwand in het kantoor die bovendaks uitsteekt.

Fase 2 1947

In 1947 werd door A. Boogertman te Dordrecht een vergunning aangevraagd voor de bouw van een garage met daarachter een 23 m lange open houtloods aan de Weeskinderendijk. Deze diende voor het opslaan en drogen van meubelhout.

De volgende elementen worden tot deze bouwfase gerekend:

- De grenen houten constructie van de houtloods;
- De dakafwerking met de rode Mulden pannen.

Fase 3 1948

Na de verwoestende brand van zaterdag 22 mei 1948 werd de huidige zagerij volledig nieuw gebouwd. Deze was kleiner dan de voorgaande en werd enigszins verplaatst. Het was opnieuw A. Boogertman die het ontwerp indiende voor de bouwvergunning-aanvraag.

Tegelijkertijd bleek dat de open houtloods te klein geworden was en werd een aanvullende vergunning aangevraagd voor het verlengen van de loods met vier balkvakken.

In de huidige situatie resteren de volgende elementen en structuren van deze bouwfase:

- De vier buitengevels van de zagerij;
- De gevels en indelingen van de zagerij, met uitzondering van de dubbele deuren in de zuidgevel;
- De betonnen vensters in de gevels van de zagerij;
- De stalen deuren aan de oost- en westgevel van de zagerij;
- De toiletruimte in de zagerij;
- De binnendeur naar het toilet;
- De betonnen kelder in de zagerij;
- De betonnen lorriebaan langs de noordgevel in de zagerij;
- De rails van de bovengenoemde lorriebaan;
- De houten vloer op de kelderbak van de zagerij;
- De hijskraan aan de noordzijde in de zagerij;
- De laatste vier balkvakken van de houtloods.

Fase 4 1959

In 1959 vroeg aannemersbedrijf A. van Herwijnen uit Dordrecht vergunning aan voor de firma C. Berger en Zn. om enkele binnenwanden in het kantoor te verwijderen en een overkapt bordes met een trap te plaatsen aan de noordgevel. De hoofdentree in de zuidgevel kwam hierbij te vervallen.

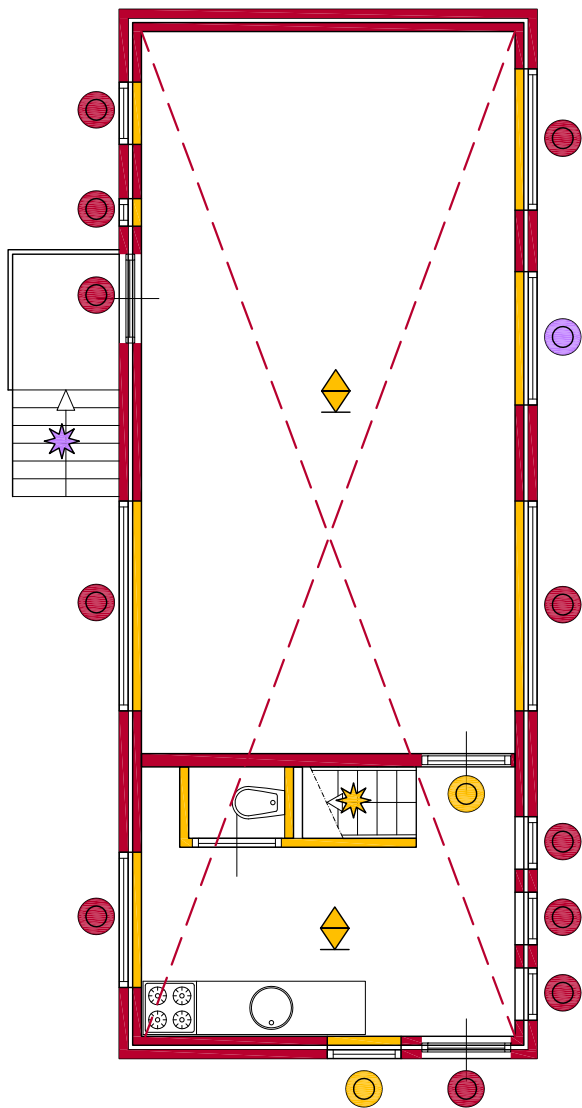
Ook werden de eerste drie vakken van de open houtloods achter de garage dichtgemaakt.

Fase 5 XXB

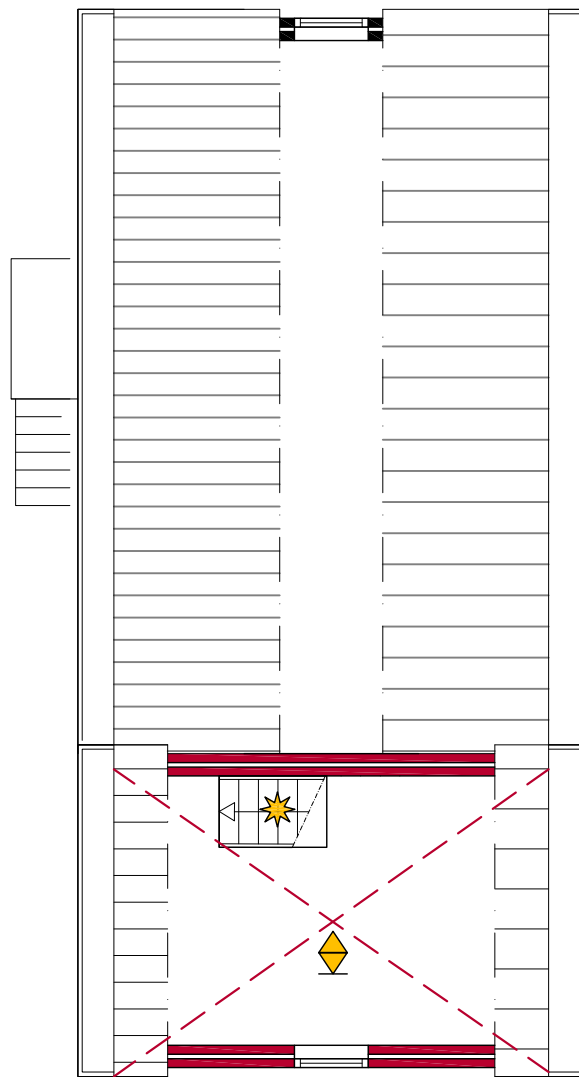
Vanaf de jaren '70 zijn de panden nog verschillende keren gewijzigd.

De kantooruimte heeft, afgezien van de enkele binnenwand, geen indeling meer en kreeg een nieuwe trap naar de zolderverdieping. De houtloods werd in verschillende fasen verder dichtgezet, en voorzien van een aanbouw aan de oostgevel en garagedeuren in de westgevel.

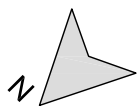
De zagerij werd verschillende keren gewijzigd, mogelijk als gevolg van een veranderend houtbewerkingsproces, waarvoor ook geen balkengat meer nodig was. Dit werd rond 1967 gedempt, waarna het complex werd uitgebreid met grote loodsen. In deze periode werden tevens een extra vrijstaand kantoor en een mothok gebouwd. Uiteindelijk werd de houtzagerij in 2021 gesloten en kwam het complex leeg te staan.

Begane grond

Verdieping

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Kantoor

Bouwfasen

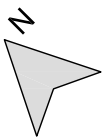
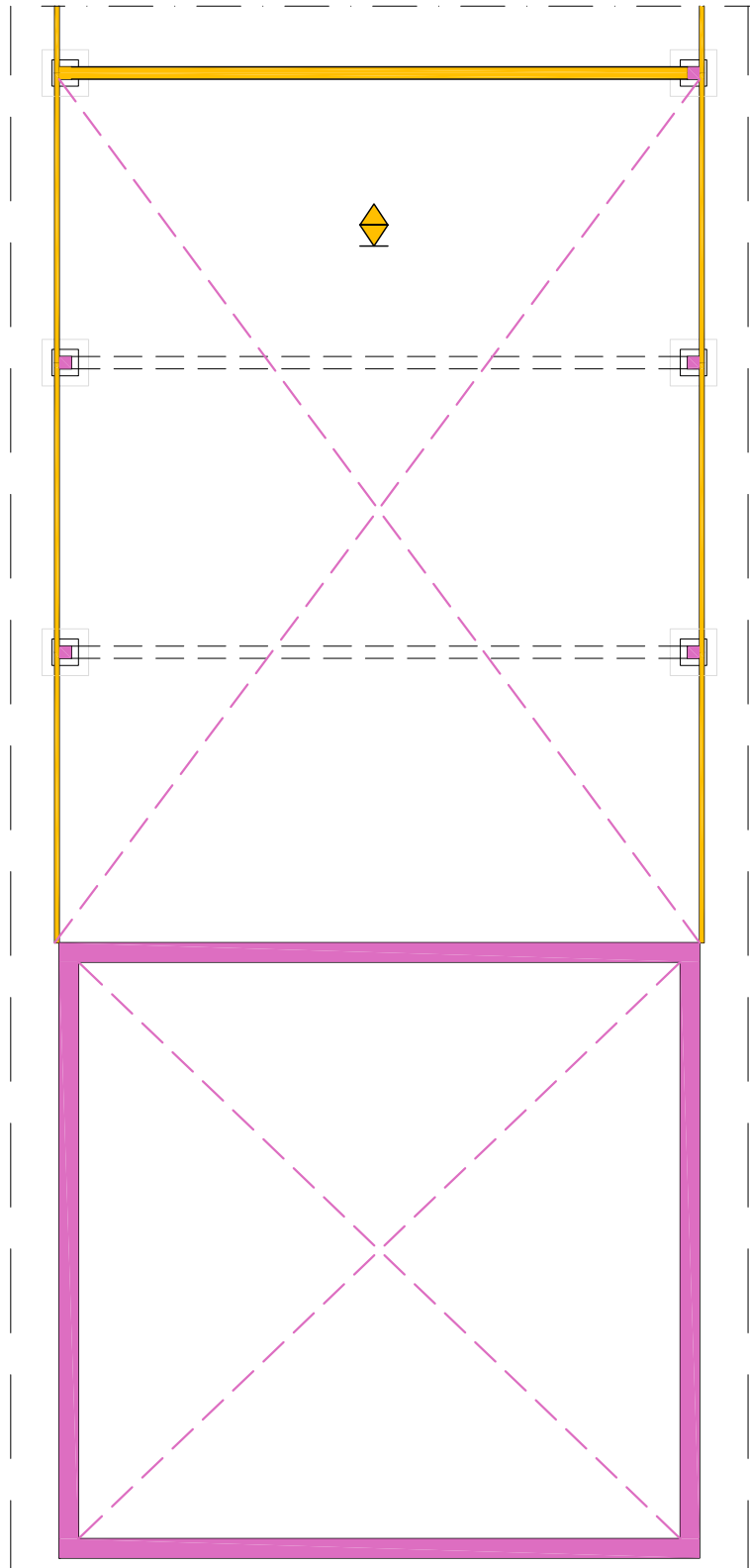
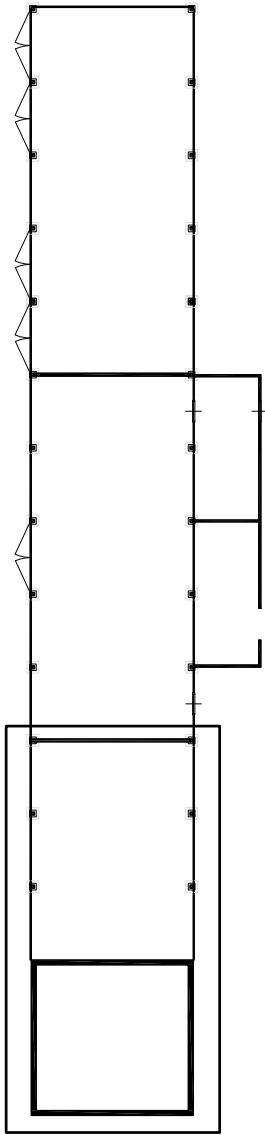
1938	1948	1970 >
1947	1959	

Symbolen

Elementen	Kozijnen
Constructies	Raam/deur

Afwerkingen

Wandafwerking
Plafondafwerking
Vloerafwerking

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Houtloods voor

Bouwfasen

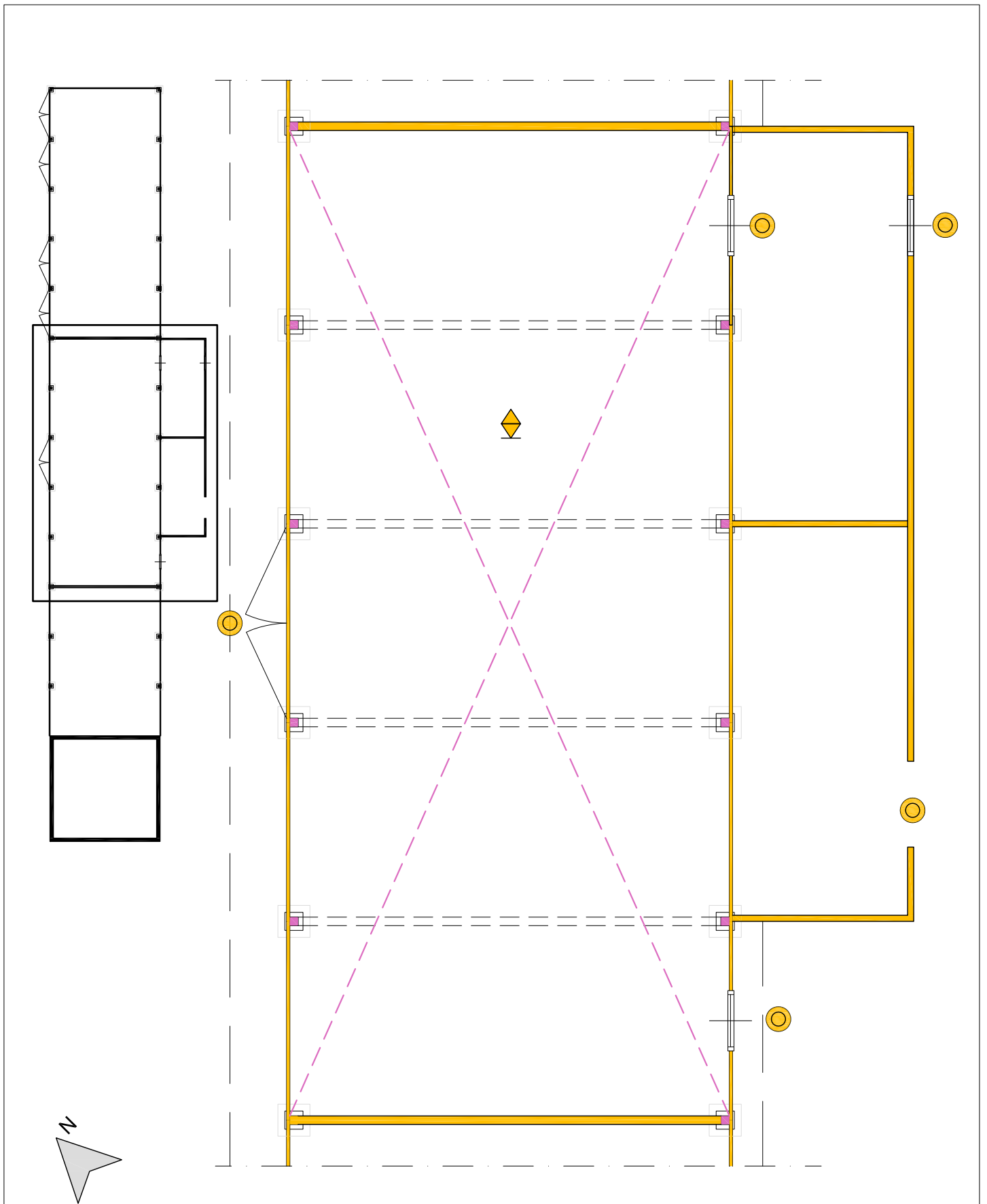
1938	1948	1970 >
1947	1959	

Symbolen

Elementen	Kozijnen
Constructies	Raam/deur

Afwerkingen

Wandafwerking	Plafondafwerking
Vloerafwerking	

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Houtloods midden

Bouwfasen

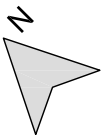
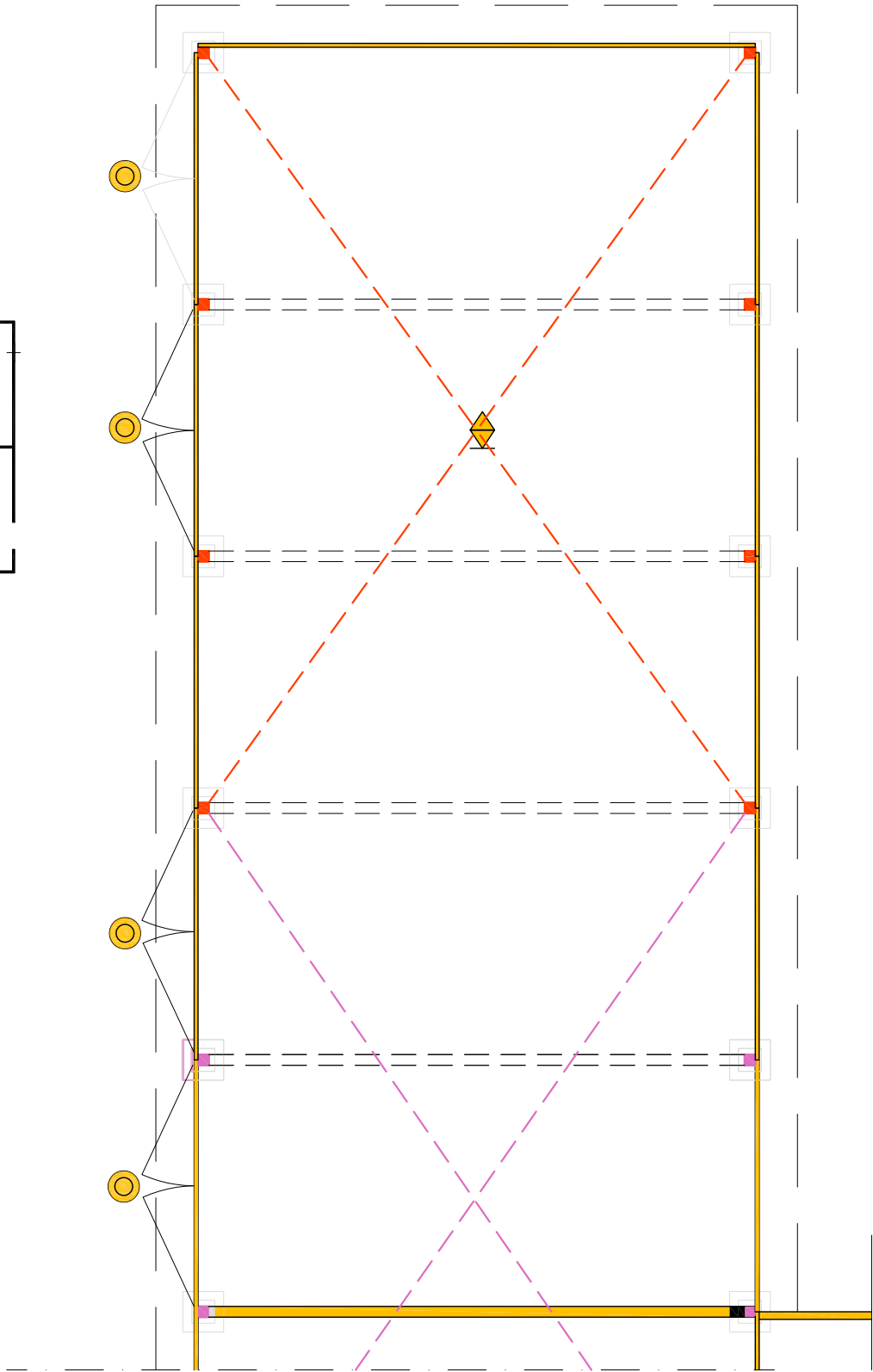
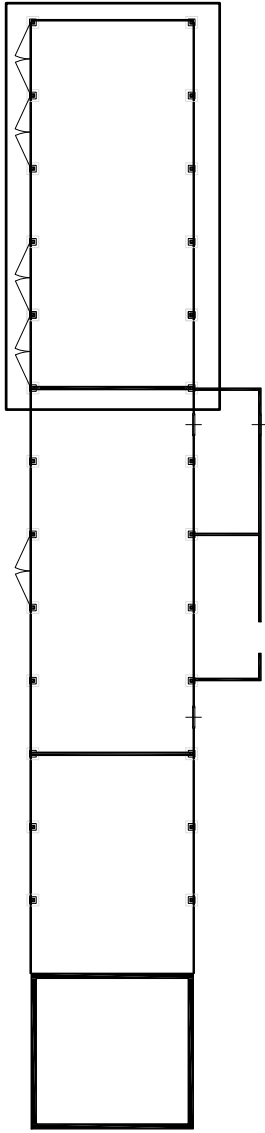
1938	1948	1970 >
1947	1959	

Symbolen

Elementen	Kozijnen
Constructies	Raam/deur

Afwerkingen

Wandafwerking	Plafondafwerking
Vloerafwerking	

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Houtloods achter

Bouwfasen

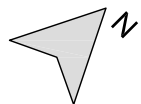
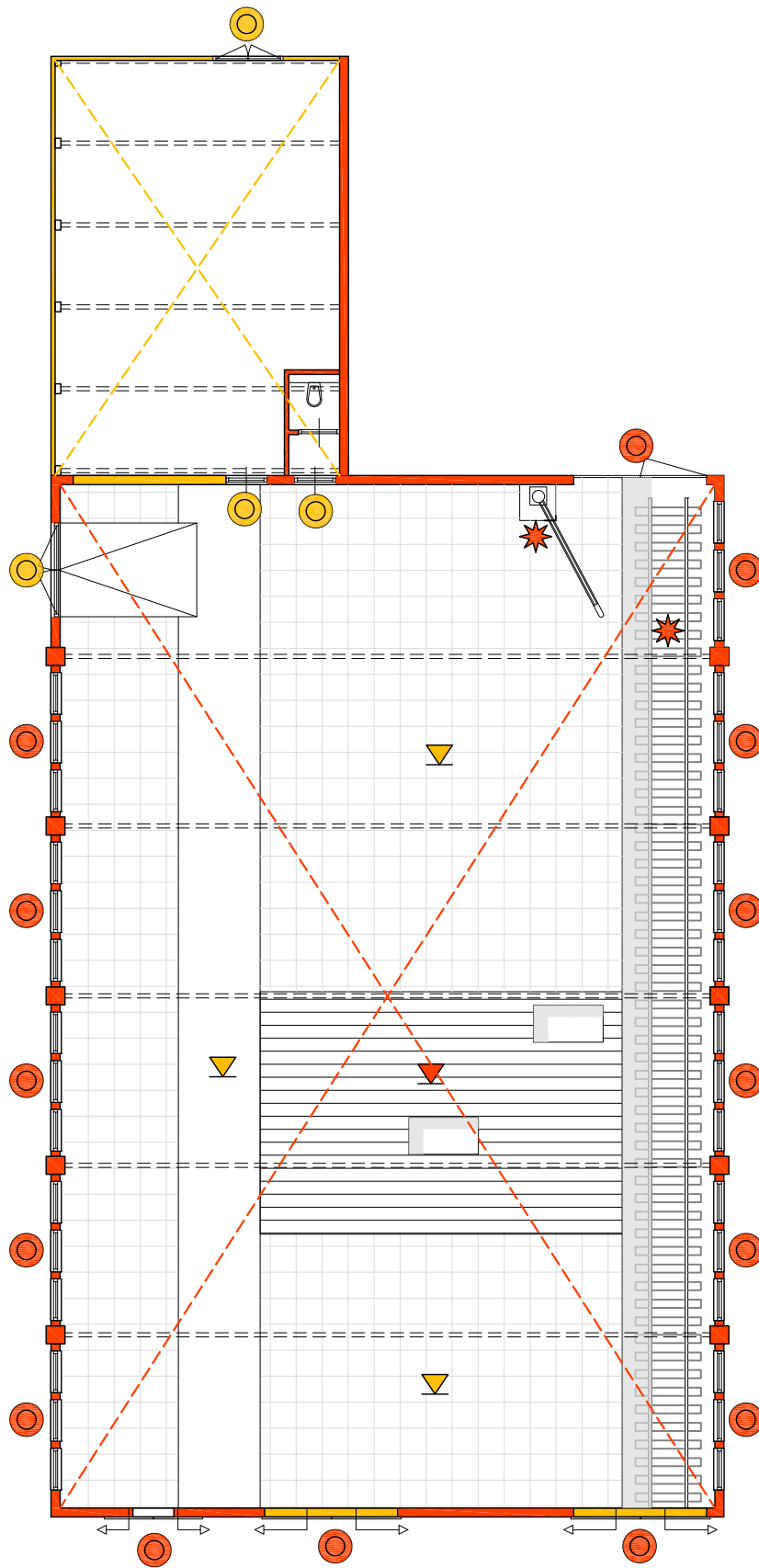
1938	1948	1970 >
1947	1959	

Symbolen

Elementen	Kozijnen
Constructies	Raam/deur

Afwerkingen

Wandafwerking
Plafondafwerking
Vloerafwerking

LEGENDA bouwfaseringsen

Zagerij

Bouwfasen

- 1938
- 1948
- 1970 >
- 1947
- 1959

Symbolen

- Elementen
- Kozijnen
- Constructies
- Raam/deur

Afwerkingen

- Wandafwerking
- Plafondafwerking
- Vloerafwerking

6

WAARDESTELLING

6.1 ALGEMEEN

In de voorgaande hoofdstukken is de bouwgeschiedenis van het onderzochte pand inzichtelijk gemaakt. In dit hoofdstuk wordt een waardering gegeven aan de bouwhistorische elementen ervan. Deze waardering volgt de Richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek 2009, zoals opgesteld door, onder andere, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), de Stichting Bouwhistorie Nederland (SBH) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

In de onderstaande paragrafen worden zowel de contextuele (externe) als de interne (bouwhistorische) waarden van het object aangegeven.

De contextuele (externe) waarden worden bepaald aan de hand van verschillende deelwaarden waarbij de onderzochte objecten worden vergeleken met andere, vergelijkbare objecten binnen de plaats, de regio of op landelijk niveau. Als het object een beschermd gemeentelijk of rijksmonument is, wordt de redengevende omschrijving daarvan als uitgangspunt genomen. Verder vindt waardering plaats aan de hand van vijf aspecten:

- Algemene historische waarden;
- Ensemblewaarden;
- Architectuurhistorische waarden;
- Bouwhistorische waarden;
- Gebruikshistorische waarden.

De interne (bouwhistorische) waarden worden bepaald door de nog aanwezige bouwhistorische aspecten, zoals materialen, massa's, ruimtelijke indelingen of af- en bewerkingen, die inzicht geven in het ontstaan en de ontwikkeling van het object. Bij deze verfijning van de cultuurhistorische waarden wordt uitsluitend gekeken naar de gaafheid (authenticiteit) en de zeldzaamheid van de fysieke elementen die bijdragen aan het historische karakter, waarbij het object zelf als uitgangspunt wordt genomen.

Bij de interne waarden wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende categorieën:

- Een *hoge cultuurhistorische waarde* wordt gegeven aan de onderdelen die van cruciaal belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.
- Een *positieve cultuurhistorische waarde* wordt toegekend aan elementen die van belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.
- Een *indifferente cultuurhistorische waarde* wordt toegekend aan onderdelen die van weinig of geen belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object.

Ter verduidelijking van de teksten zijn waardestellingstekeningen opgenomen. Op deze tekeningen wordt met verschillende kleuren een overzicht gegeven van de aanwezige historische waarden. Onderdelen die van hoge bouwhistorische waarde zijn worden in blauw aangeduid, onderdelen met een positieve waarde in groen en elementen met een indifferente waarde in geel.

NB: Met nadruk wordt erop gewezen dat de tekeningen niet los van de tekst van dit hoofdstuk kunnen worden gelezen of geïnterpreteerd.

Het bouwhistorisch onderzoek is **onafhankelijk** en **objectief** uitgevoerd. De bouwtechnische toestand van het object, gebruikersbelangen, ontwerpoverwegingen of eventuele financiële aspecten spelen in het onderzoek geen rol en komen in vervolgfases van de planvorming aan de orde. Hierdoor kan de waardestelling dan ook niet worden beschouwd als een dictaat. Wel dient men er rekening mee te houden dat aantasting van bouwhistorisch waardevolle aspecten in de meeste gevallen onomkeerbaar is. Naarmate de waarden hoger zijn, zal men daarom met meer kracht van argumenten moeten verdedigen waarom men ze wil aantasten. De uiteindelijke beslissing hierover berust bij de bevoegde overheidsinstanties.

6.2 CONTEXTUELE WAARDESTELLING

1) De **algemene historische waarde** wordt bepaald door het belang van een object als uitdrukking van bijvoorbeeld een culturele, sociaal-economische, geografische, technische of typologische ontwikkeling, maar ook wegens de innovatieve waarde of het pionierskarakter.

Hoewel de tegenwoordig nog aanwezige gebouwen uit een recentere periode dateren herinneren het complex en het betreffende gebied in belangrijke mate aan de rijke en lange geschiedenis van de Dordtse houthandel. Deze bedrijvigheid was, mede door het zogenoemde stapelrecht dat Dordrecht was toegekend, een belangrijk economisch aspect voor de stad en zijn inwoners. Daarmee heeft het complex een hoge algemene historische waarde.

2) De **ensemblewaarde** heeft betrekking op het belang van panden als onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorische betekenis heeft, maar ook wegens het aanzien van en de verbondenheid met de ontwikkeling van dit gebied.

Het terrein, het kantoor, de houtzagerij en de houtloods zijn nauw verbonden met de stedenbouwkundige situatie door hun ligging aan de Weeskinderendijk. Het bijbehorende gebied kwam in de 16e eeuw tot stand als balkhaven waar zich in de 17e eeuw een groot deel van de Dordtse houtzagerijen vestigde. Ook de structuur van het grondgebied met een hoge ligging van de hier genoemde bouwwerken en het veel lager gelegen erf verwijst naar het historische ligging van de dijken en het gebruik van de balkengaten waarin de houten boomstammen werden gewaterd voordat zij gezaagd, gedroogd en verhandeld werden. Daarom is er sprake van een hoge stedenbouwkundige waarde. Het ensemble aan gebouwen heeft een geringere cultuurhistorische waarde. De gebouwen dateren uit een vrij recente periode en met de vele nieuwe bouwwerken eromheen is de gaafheid ervan sterk gereduceerd. Er is hooguit sprake van een positieve ensemblewaarde, aangezien de drie gebouwen: het kantoor, de houtloods en de zagerij nog wel een belangrijke functionele verbinding met elkaar hebben.

3) De **architectuurhistorische waarde** heeft betrekking op het belang van het pand voor de geschiedenis van de architectuur, het hoogwaardige esthetische ontwerp, de ornamentiek en de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur).

Er is geen sprake van een hoogwaardig esthetisch ontwerp, hoogwaardige ornamentiek of een hoogwaardige interieurafwerking. Wel kan gesproken worden van een zogenoemde 'waarheid en karakter' van de bouw. De toegepaste bouwmaterialen passen bij de afleesbaarheid van de functie van de gebouwen en de bouwperiode van de jaren '30 en '40. Mede door de gaafheid en relatieve zeldzaamheid van deze bouwwerken is er sprake van een positieve architectuurhistorische waarde.

4) De **bouwhistorische waarde** heeft betrekking op de geschiedenis van de bouwtechniek, de historische gelaagdheid en het materiaalgebruik.

De materialen en bouwwijze van het kantoor en de houten loods hebben, mede door de geringe ouderdom, een indifferente bouwhistorische waarde. De zagerij heeft een belangrijke mate van gaafheid en zeldzaamheid als onderdeel van een industrieel complex van kort na de Tweede Wereldoorlog. Het gaat hierbij vooral om de spantconstructie met de betonnen daken, de lorriebanen, de stalen deuren en de betonnen ramen in de gevels. Deze elementen rechtvaardigen het toekennen van een hoge bouwhistorische waarde aan de zagerij.

5) De **gebruikshistorische waarde** geeft met de inrichting van een object passend bij de historische functie/het gebruik het belang weer evenals de historische functie zelf en de herinnering aan een historische gebeurtenis en/of prominente bewoner.

Zowel de houtloods ten behoeve van het drogen en bewaren van het gezaagde hout als de zagerij verwijzen nog in belangrijke mate naar de historische functie van de houthandel op dit terrein en in dit gebied, waardoor zij een hoge gebruikshistorische waarde hebben.

6.3 INTERNE WAARDESTELLING

Algemeen

Uit de contextuele waardestelling blijkt dat de cultuurhistorische waarde van het complex wordt bepaald door de elementen, structuren en bouwwerken die bijdragen aan de afleesbaarheid van de geschiedenis van het gebied als onderdeel van de Dordtse houtindustrie. Deze geschiedenis gaat ver terug in de tijd en heeft zich lange tijd rondom het Papegat afgespeeld. De latere aanpassingen aan de gebouwen of het terrein zijn dusdanig recent dat zij geen grote invloed hebben op deze historische ontwikkeling, waardoor zij een indifferente cultuurhistorische waarde hebben.

Terrein

De verschillende niveaus met de hoge, bebouwde delen langs de dijk en het lager gelegen terrein waar het balkengat was gelegen dragen in belangrijke mate bij aan de historische afleesbaarheid van het complex als houtzagerij. Daarom wordt aan de niveauverschillen een hoge cultuurhistorische waarde toegekend. Eveneens van hoge cultuurhistorische waarde zijn het kantoor, de zagerij en de houtloods als verwijzing naar de houtbewerking ter plaatse die teruggaat tot de 16e eeuw. Deze elementen kunnen als object in hun geheel eveneens als hoog cultuurhistorisch waardevol worden beschouwd. De toegang tot het terrein, de verdichting van het balkengat en de bouw van de grote loodsten doen afbreuk aan de historische context en hebben een indifferente cultuurhistorische waarde.

Bouwmassa's

Het kantoor (1938), de houtloods (1947/1948) en de zagerij (1948) hebben hun oorspronkelijke massa behouden en zijn daarmee van hoge cultuurhistorische waarde. De aanbouwen dateren van een latere fase en hebben een indifferente waarde.

Gevels kantoor

De gevels dragen in belangrijke mate bij aan de verschijningsvorm en de bouwmassa, en hebben een hoge cultuurhistorische waarde. Aangenomen wordt dat zich achter de luiken en aftimmeringen nog vensters van 1938 bevinden die eveneens een hoge waarde hebben. Van indifferente waarde zijn de aanpassingen in de zuidgevel waarbij de deuren hebben plaatsgemaakt voor kozijnen en aan de noordgevel waar een trap met een bordes en een overkapping werd toegevoegd (1958).

Gevels houtloods

Met uitzondering van de stijlen, die onderdeel zijn van de constructie, hebben de gevels een indifferente waarde. De loods was bedoeld voor het opslaan en drogen van het hout en waren oorspronkelijk volledig open.

Gevels zagerij

De gevels dragen in belangrijke mate bij aan de industriële context van het terrein en het gebied; tevens verwijzen zij naar de houtzagerij(en) uit het verleden. De gaafheid en de relatieve zeldzaamheid ervan is groot, waardoor de gevels, inclusief de openingen, een hoge cultuurhistorische waarde hebben. Indifferent van waarde zijn de dubbele deuren in de zuidgevel, evenals de dichtgezette openingen in de oostgevel. Daarnaast worden ook de wanden van de slijperij als indifferent beschouwd. Het grootste deel van deze gevels is vrij recent aangebracht en de gaafheid van de nog aanwezige historische elementen is te beperkt om ze hoger te kunnen waarderen.

Dak en -afwerking

Het type daken en de afwerkingen behoren tot de bouwperiode waarin de bouwwerken tot stand kwamen en hebben daarmee een hoge cultuurhistorische waarde.

Constructie

Vrijwel alle constructies dateren uit de oorspronkelijke bouwfasen en hebben een hoge cultuurhistorische waarde.

Interieur

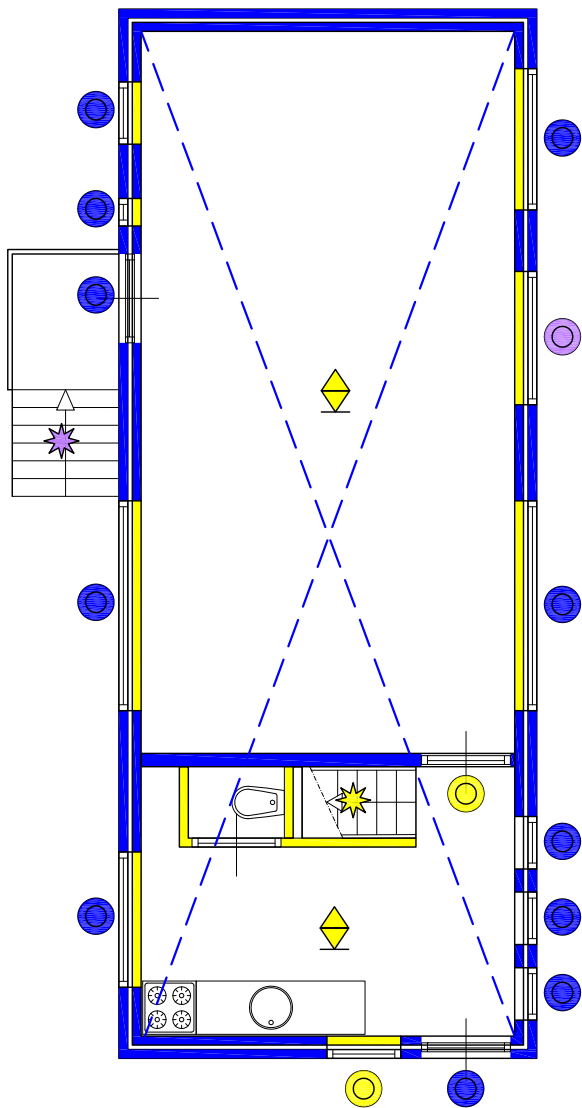
De cultuurhistorische structuren en elementen van het interieur beperken zich slechts tot de zagerij.

De volgende elementen en afwerkingen in dit gebouw worden als hoog cultuurhistorisch waardevol beschouwd omdat zij bijdragen aan de geschiedenis van de Dordtse houthandel:

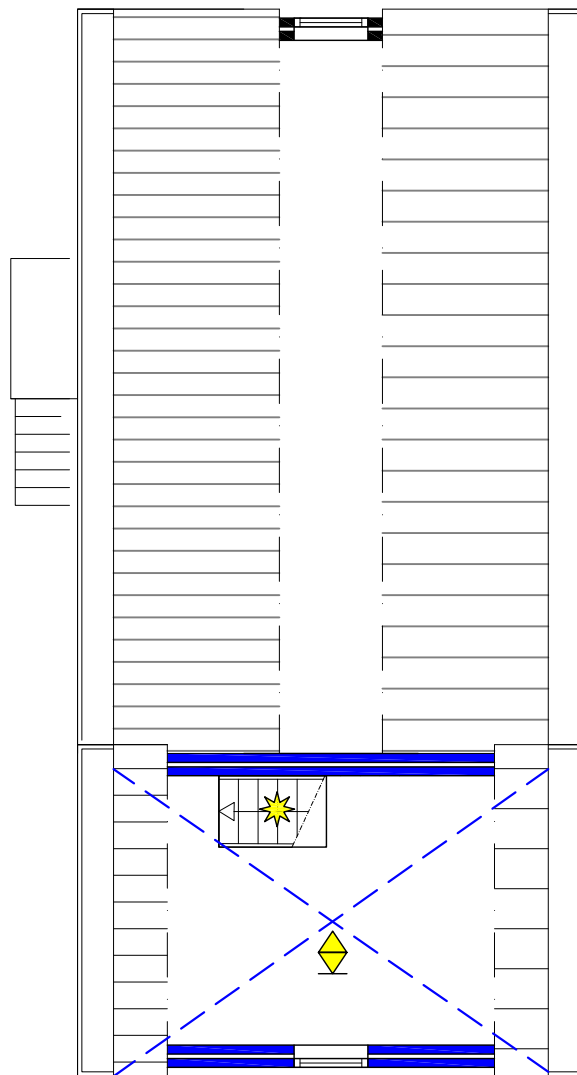
- De betonnen kelder;
- De betonnen lorriebaan langs de noordgevel;
- De rails van de bovengenoemde lorriebaan;
- De restanten van de lorriebaan aan de zuidzijde;
- De houten vloer op de kelderbak;
- De hijskraan aan de noordgevel.

In geringere mate dragen de volgende elementen/structuren bij aan de geschiedenis van de houthandel; ze worden als positief cultuurhistorisch beschouwd:

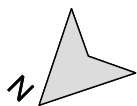
- De toiletruimte;
- De binnendeur naar het toilet.

Begane grond

Verdieping

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Waarden

- Hoge cultuurhistorische waarden
- Postieve cultuurhistorische waarden
- Indifferente cultuurhistorische waarden

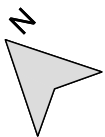
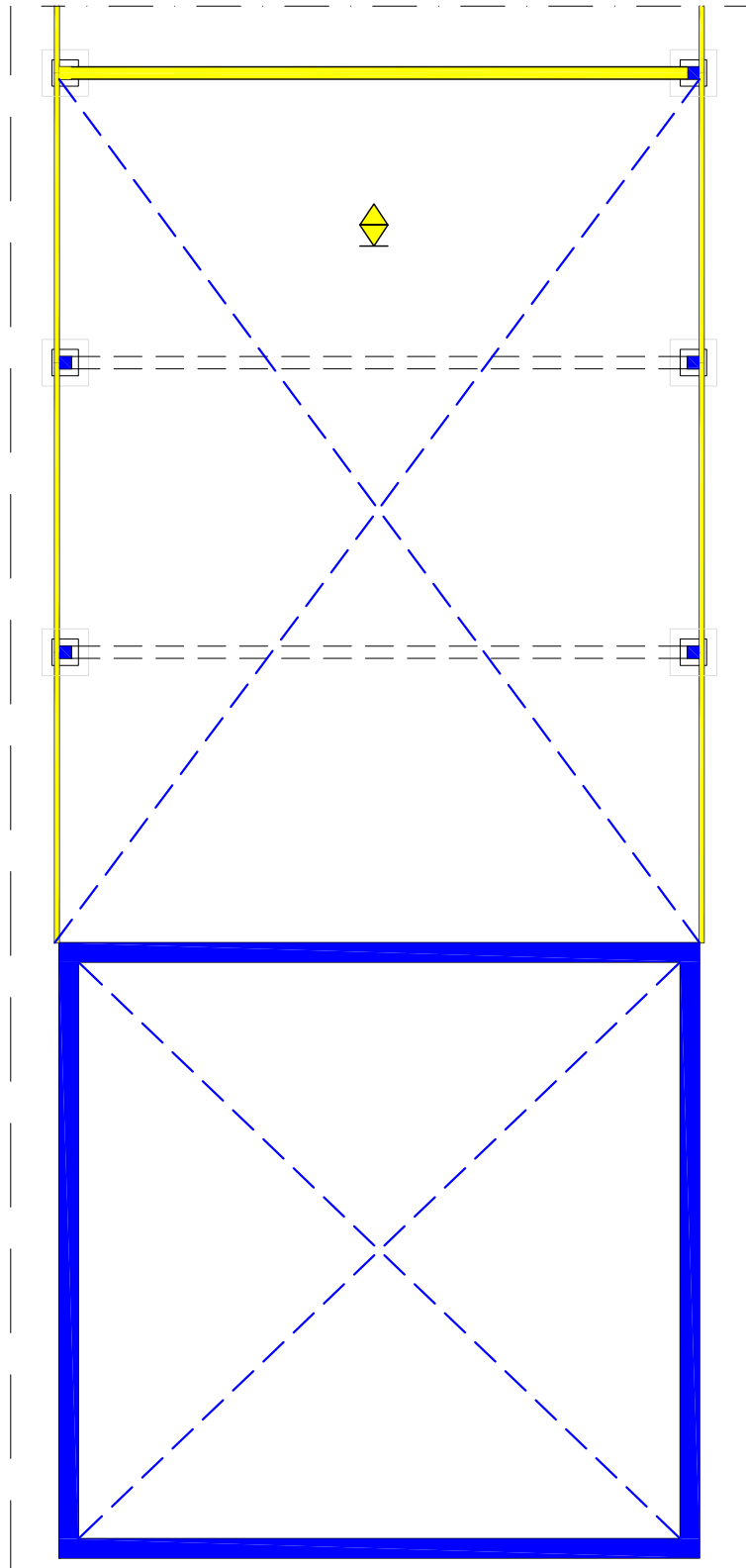
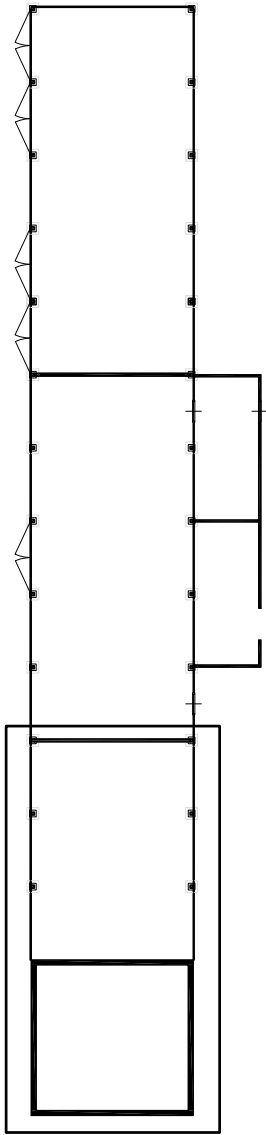
Symbolen

- Elementen
- Constructies
- Kozijnen
- Raam/deur

Afwerkingen

- Wandafwerking
- Plafondafwerking
- Vloerafwerking

Kantoor

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Waarden

- Hoge cultuurhistorische waarden
- Postieve cultuurhistorische waarden
- Indifferente cultuurhistorische waarden

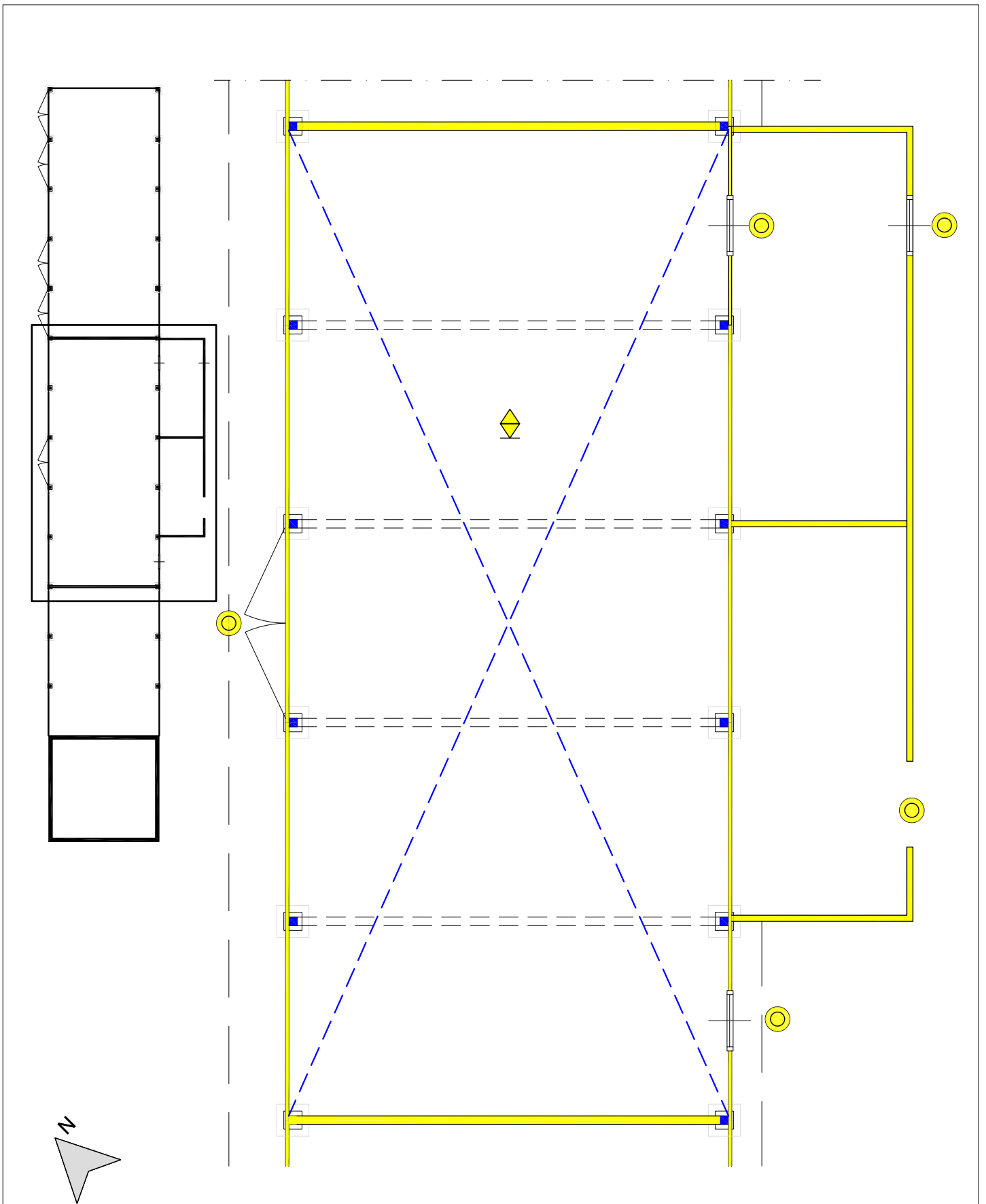
Symbolen

- Elementen
- Constructies
- Kozijnen
- Raam/deur

Afwerkingen

- Wandafwerking
- Plafondafwerking
- Vloerafwerking

Houtloods voor

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Houtloods midden

Waarden

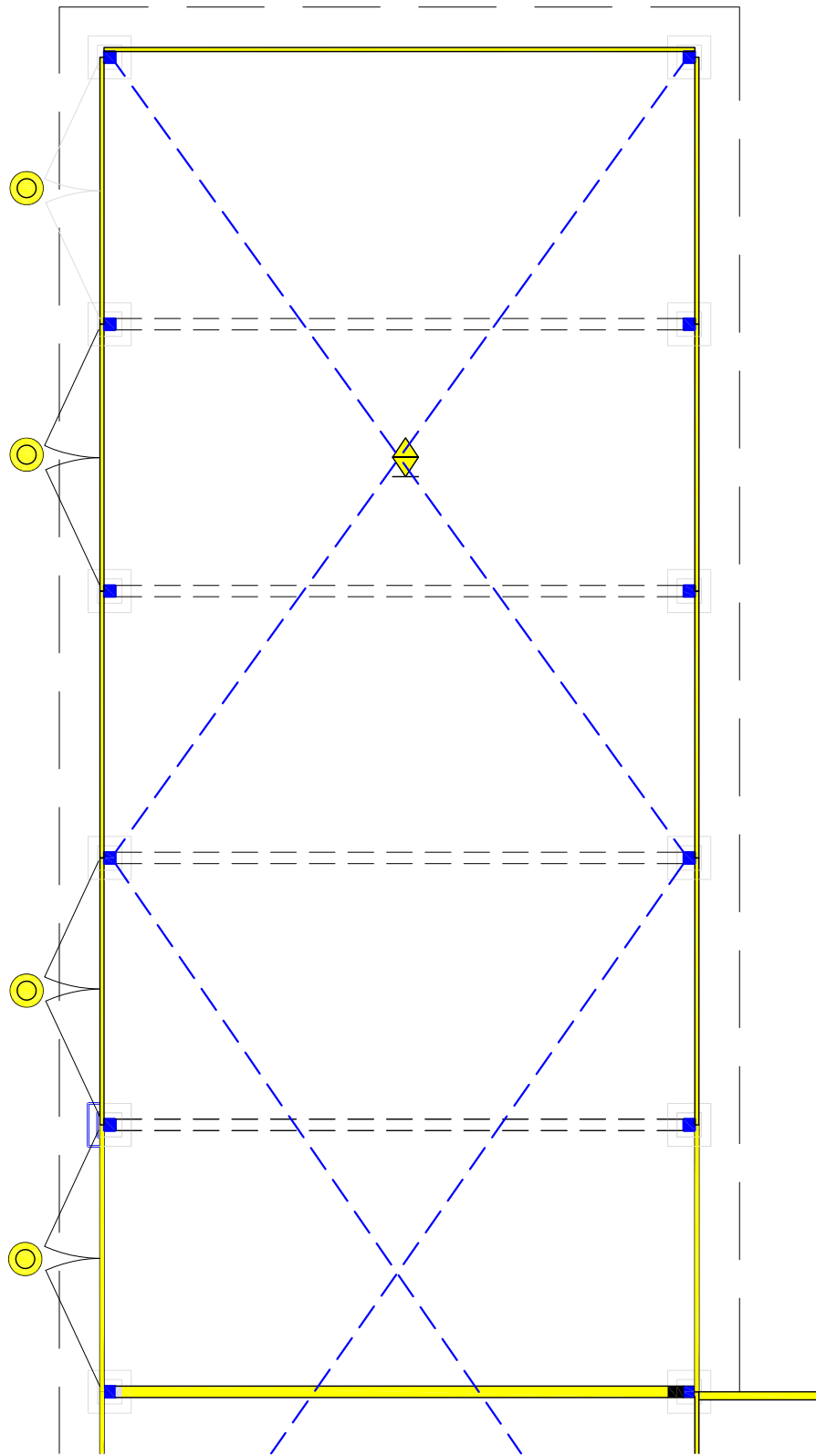
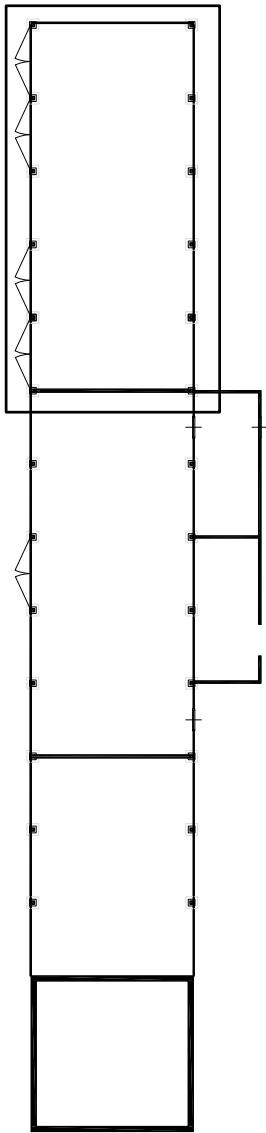
- Hoge cultuurhistorische waarden
- Postieve cultuurhistorische waarden
- Indifferente cultuurhistorische waarden

Symbolen

- Elementen
- Constructies
- Kozijnen
- Raam/deur

Afwerkingen

- Wandafwerking
- Plafondafwerking
- Vloerafwerking

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Waarden

- Hoge cultuurhistorische waarden
- Postieve cultuurhistorische waarden
- Indifferente cultuurhistorische waarden

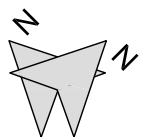
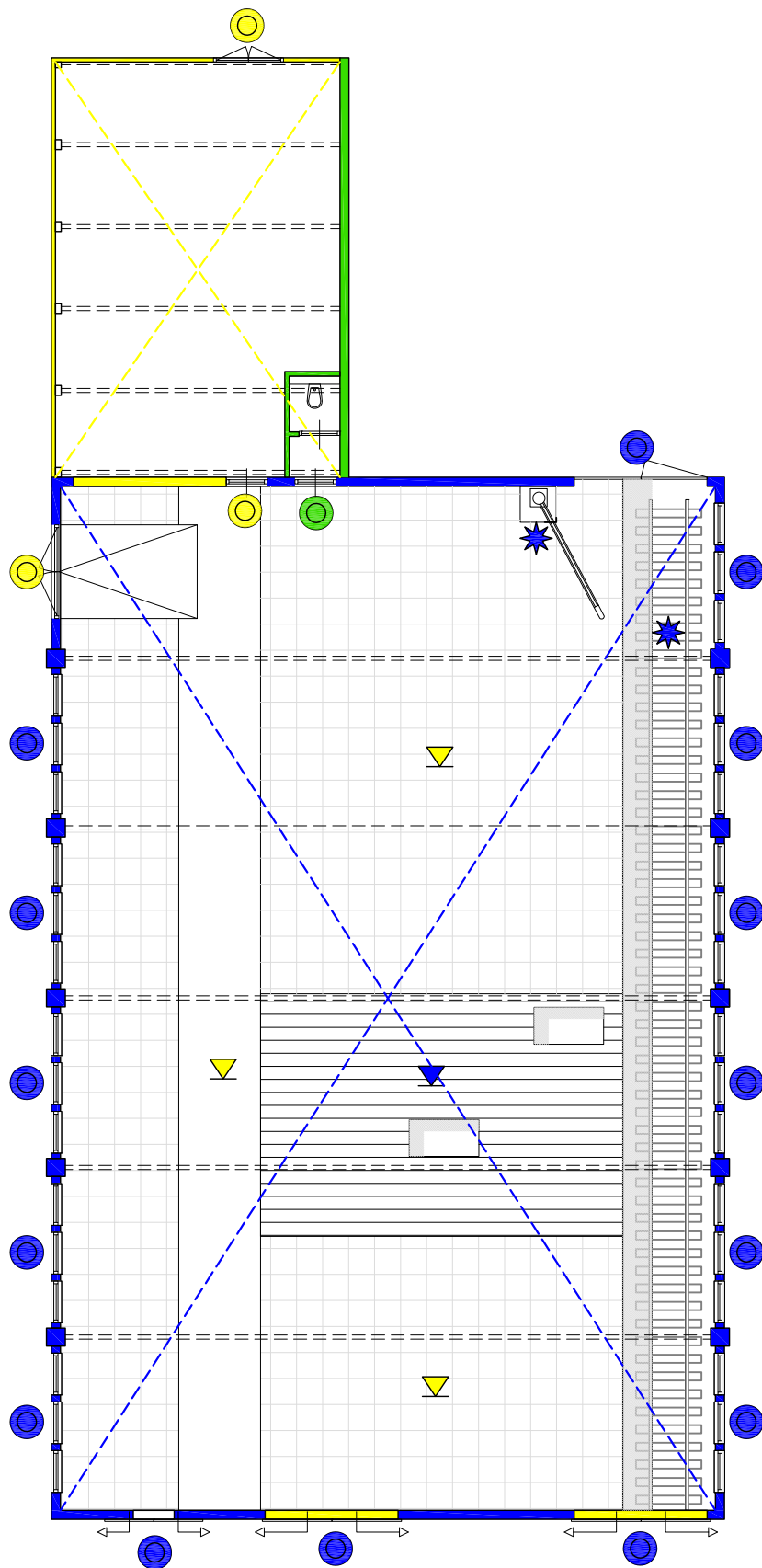
Symbolen

- Elementen
- Constructies
- Kozijnen
- Raam/deur

Afwerkingen

- Wandafwerking
- Plafondafwerking
- Vloerafwerking

Houtloods achter

LEGENDA cultuurhistorische waarden

Zagerij

Waarden

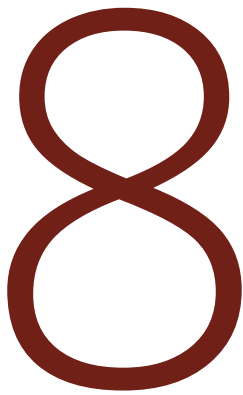
- Hoge cultuurhistorische waarden
- Postieve cultuurhistorische waarden
- Indifferente cultuurhistorische waarden

Symbolen

- Elementen
- Kozijnen
- Raam/deur
- Constructies

Afwerkingen

- Wandafwerking
- Plafondafwerking
- Vloerafwerking

AFBEELDING:

Een gekleurd briefhoofd met
reclame van houthandel C. Berger
& Zonen

Bron: SAR; 4080_1972-225-01

TOT SLOT

De economische ontwikkeling van de stad Dordrecht is mede bepaald door de houthandel, die vanaf de toekenning van het stapelrecht voor hout in 1304 steeds verder groeide. Dordrecht had dit recht als enige in het gewest Holland, wat leidde tot een grootschalig houttransport via de Merwede en de Oude Maas en de bijbehorende bedrijvigheid op het Eiland van Dordrecht. De voormalige balkhaven die lange tijd bekend stond als het Papegat was een belangrijk onderdeel van deze bedrijvigheid. Hoewel de balkengaten, die kenmerkend waren voor de traditionele houtindustrie, niet meer aanwezig zijn, is de structuur van het landschap nog duidelijk zichtbaar. Ook de gebouwen langs de dijk van de voormalige houthandel C. Berger en Zn. verwijzen nog naar de geschiedenis van de houthandel in Dordrecht. Aanbevolen wordt om de historische structuren en gebouwen mee te wegen in de herontwikkeling van het onderzochte gebied.

BRONNEN/LITERATUURLIJST

Bij het onderzoek zijn verschillende bronnen (archieven, websites, etc.) en literatuur geraadpleegd.

Bronnen:

- Regionaal archief Dordrecht (RAD);
- Stadsarchief Rotterdam (SAR);
- Nationaal Archief (NA);
- Universiteitsbibliotheek Leiden (UBL);
- Het Utrechts Archief (HUA);
- www.molendatabase.org;
- www.geheugen.delpher.nl;
- www.zaanwiki.nl;
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE);
- Kadaster.

Literatuur:

- ENDE, H. van den, e.a. (2007); Dwars door de stad, Archeologische en bouwhistorische ontdekkingen in Leiden; Uitgeverij Primavera Pers, Leiden;
- FRIJHOFF, W. e.a. red. (1998); Geschiedenis van Dordrecht van 1572 tot 1813; Uitgeverij Verloren, Hilversum;
- GROEL, C.J.P. en J. Zondervan-Van Heck (2008); Draaiende wieken, stappende paarden - Molens op het Eiland van Dordrecht; Jaarboek 2008 Historische Vereniging Oud-Dordrecht;
- HASLINGHUIS, E.J. & H. Janse (2005); Bouwkundige termen, Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie; Uitgeverij Primavera Pers, Leiden;
- HANECA, K.; Historisch bouwhout uit Vlaanderen: Import uit noodzaak; KNOB 2013 jaargang 3;
- HEIJDEMAN, S. (2014); Essay 'Vlotjes';
- KOOIJ, P. en V. Sleebe (2000); Geschiedenis van Dordrecht van 1813 tot 2000; Uitgeverij Verloren, Hilversum;
- LOON, L.J. van (2012); De weyde van de weeskinderen, een stukje familiegesciedenis;
- Oosterhoff, J. e.a. (1988); Bouwtechniek in Nederland, deel 1, constructies van ijzer en beton, Delftse Universitaire Pers, Rijksdienst voor de Monumentenzorg;
- Schipper, J. (1992); Houten pakhuizen en schuren gebouwd in de Zaanstreek in de periode 1600-1940;
- VISSCHER, T. (1995); De houthandel van Dordrecht, In: W. van Wijk (red.); Dordrecht in de kaart gekeken; Uitgeverij Waanders, Zwolle.

bureau voor bouwhistorisch onderzoek

MoNed

Beschuitsteeg 8
2312 JV Leiden
tel. 06 41884179
bureau@moned.nl
www.moned.nl